

436211

24

JÓZSEF FŐHERCZEG EMLÉKEZETE

*

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1906. ÉVI MÁJUS 20-ÁN

TARTOTT ÜNNEPÉLVES KÖZÜLÉSÉN

FÖLÖLVASTA

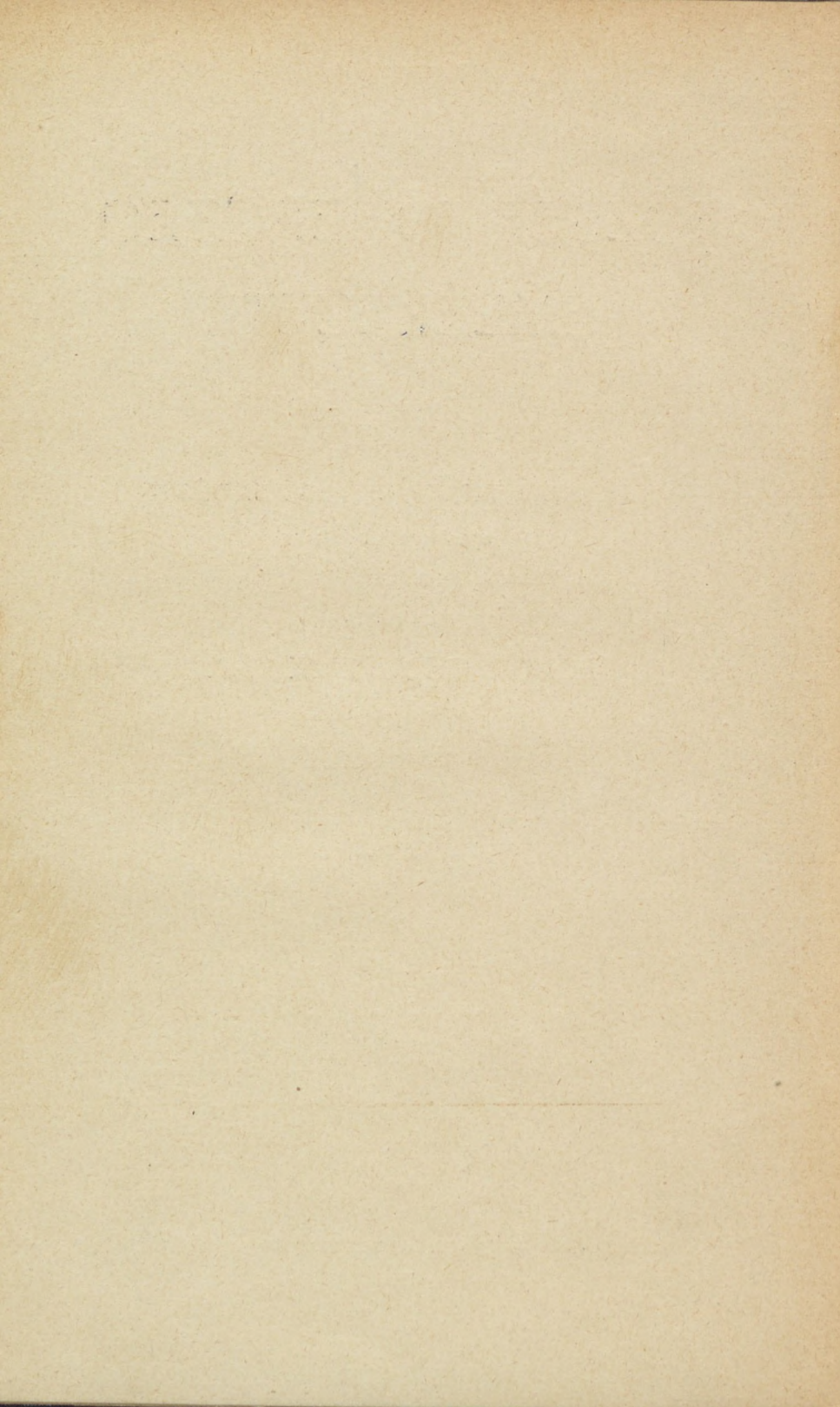
PONORI THEWREWK EMIL

BUDAPEST

HORNÝÁNSZKY VIKTOR CS. ÉS KIR. UDVARI KÖNYVNYOMDÁJA

1906

115381 64281

JÓZSEF FŐHERCZEG EMLÉKEZETE

*

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1906. ÉVI MÁJUS 20-ÁN

TARTOTT ÜNNEPÉLVES KÖZÜLÉSÉN

FŐLOLVASTA

PONORI THEWREWK EMIL

MTA
KIK

BUDAPEST

HORNYÁNSZKY VIKTOR CS. ÉS KIR. UDVARI KÖNYVNYOMDÁJA

1906

436211

JÓZSEF FÖHRÉSCZÉ
EMLEKEZETE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA

ELNÖKE: DR. SZILVÁSI ZOLTÁN

ELNÖKSÉGE: DR. SZILVÁSI ZOLTÁN

ELNÖKSÉGI TAGOK:

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

1977. ÉVI

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA ELNÖKSÉGE

1977

Tekintetes Akadémia! A mai ünnepi közülés dicsőült tagtársunknak, József főherczeg, Ő császári és királyi Fensége emlékének van szentelve. A gyász, mely halálakor a magyar nemzetre borult s mely a M. Tud. Akadémiát különösen is érte, a mai napon emlékünnap alakjában újul meg, s most, mikor a visszahozhatatlan multat emlékezetünkben felidézzük, most látjuk csak igazán veszteségünk nagyságát.

Úgyde csak azt veszítjük el egészen, a mit elfelejtünk; a minek emlékét híven megőrizzük, az a mulandóság ellenére is miénk marad.

Mikor a mult század történetének képeit lelki szemünk elé idézzük, ott látjuk a pozsonyi országházat, a hol gróf Széchenyi István az 1825 november 3-án tartott ülésen a Magyar Tudós Társaságot megalapította. Ezen épülettel kapcsolatos mellékházban született nyolcz évvel később, t. i. 1833 márczius 2-ikán dicsőült tagtársunk, József Károly Lajos császári és királyi főherczeg, József nádor és Mária Dorottya württembergi herczegnő fia.

Ezen épületnek is említésre méltó, érdekes története van. Régi oklevelek királyi kúria néven említik. A Pozsonyba érkező királyok és királynék ott szoktak volt megszállani. Így már 1441-ben Erzsébet királyné, Albert király neje, lakott abban a házban. A városi tanács ebből az alkalomból a házat kijavíttatta s az udvart kertté alakíttatta át, a minek nyoma most is meg látszik. A mikor Mathias Corvinus Bécs ellen vonult, feleségével, Beatrix királynéval ugyancsak ebben a házban lakott. A mohácsi vész idején Mária királyné, II. Lajos király felesége lakott a pozsonyi királyi kúriában. Cesare Valentini olasz diplomata 1486-ban mint különösen szép és díszes palotáról emlékszik meg róla. A XVIII. század elején a régi kúriát részben lebontották s helyére új épületet emeltek, mely még ma is fennáll. Az 1832—1836-iki országgyűlés ideje alatt József nádor, mint a felsőháznak elnöke,

harmadik nejevel, Mária Dorottya würtembergi hercegnővel együtt állandóan ebben a házban lakott, mely jelenleg a volt ország-házzal együtt a királyi tábla székhelye.

Méltán mondhatjuk József főhercegről, hogy Pozsonyban olyan házban született s Budán olyan palotában nekedett, melyet minden magyar szívben s így az ő szívében is Mátyás király emléke szentelt meg.

Gondos magyar nevelésben részesült. Édes atyja, a felejt-hetetlen József nádor, még csak törte a magyar nyelvet; de ő a magyar nyelvet legjobban szerette s azért alaposan is megtanulta. Írásbeli stílusa a mult század közepe táján dívott iskolára vall; de beszédében megérezte az ember a nép ajkáról ellesett magyarosságot. Abban a szomorú korszakban, mely őt távol tartotta hazájától, saját nyilatkozata szerint könnyen megeshetett volna, hogy elfelejti anyanyelvét, ha folytonosan nem olvasta volna Jókai munkáit. Itt nyílik alkalmunk megemlíteni azt, hogy később egy pár magyar nyelvi kérdéssel is foglalkozott. Sikerült oda hatnia, hogy az önkéntes tűzoltót ne önkénytesnek írják, s mikor a cigánylevelek kiadásáról velem értekezett, határozottan rosszalta a mostani magyar levélstilusnak azt a szokását, hogy a magyaros Tisztelt Uram-féle megszólítás helyett fölkapták azt, hogy: Tisztelt Úr. Ő mindenkor Uramot ír, a mint azt valamennyi levele bizonyítja.

Mint az uralkodó ház tagjának a katonai pálya volt életének főfőhivatása. Már 1845-ben, 12 éves korában, mint hadapród az akkori 12. számú Nádor-huszárezredbe lépett.

Ő Fenségétől magától hallottam, hogy volt idő — alighanem az ötvenes évek elején — mikor tengerésznek szánták. El is mondta, mily nehéz tárgyakat, nevezetesen még felső mennyiségtant, sőt csillagászatot is kellett tanulnia.

1853-ban a 3. sz. császári dragonyos ezredhez őrnagygyá nevezték ki. Hogy a gyalogszolgalatban gyakorlatilag is kiképezze magát, 1854-ben ugyancsak őrnagy ranggal a 60. sz. Wasa herceg gyalogezredbe tették át. Még ugyanabban az évben alezredes, 1855-ben ezredes és a 37. gyalogezred tulajdonosa lett. Később mint a 8. számú Toscana dragonyos-ezred ezredese Sopronban, Kecskeméten és Félégyházán állomásozott. 1859 december havában vezérőrnagy és dandárnok lett Bécsben. 1860—64-ben Olaszországban volt helyőrségen. Az 1866. csehországi hadjárat alatt több ízben nyílt alkalma katonai bátorságát és hidegvérét kimutatnia. Mint dandárnok a IV. hadtesttel activ részt vett a schweinschädeli ütközetben és a königgrätzi csatában; július 16-án a hadtest parancsnokságát a súlyosan megsebesült Festetich gróf helyett ő vette át. Noha kezén meg is sérült és négy lovat lőttek ki alóla, ő a veszélyt megvető bátorsággal harezolt csapatai élén;

ugyanakkor altábornagygyá lépett elő. E hadjáratban tanúsított vitéz magatartásáért 1866 október 16-án a hadi disztiményes katonai érdemkeresztet kapta. 1866-ban tábornaggyá s nem-sokára a magyar kir. honvédség főparancsnokává neveztetett ki. 1871-ben az újonnan szervezett honvédsapatok egy részét a Vác melletti gyakorlótéren bemutatta apostoli királyunk Ő Felségének, a ki megelégedése elismerésül 1873 október 2-án a Sz. István-rendet adományozta neki. 1874 október 22-én lovas-sági tábornokká neveztetett ki. 1893 október havában az egész nemzet megülte a magyar kir. honvédség fennállásának s József főherceg honvédfőparancsnokságának 25 éves jubileumát.

Íme József főherceg katonai pályájának rövid vázlata. E téren szerzett sikereinek és érdemeinek szakszerű ismertetése és méltatása a katonai szaktudományra tartozik.

Csak annyit jegyzünk itt meg, hogy dicsőült főhercegünk valamint egyéb functióiban, úgy katonai hivatásában is régi szabású igazi magyar embernek a typusa volt. Harmonikus lelkében egyesült a trón és a haza iránti tántoríthatatlan hűség, melylyel Magyarország védelmi erejének öregbítésében felejthetetlen érdemeket szerzett magának.

Mennyire katonának érezte magát, már abból a pár szóból is kitűnik, mely czigány-nyelvtanának az Akadémia által eszköz-lendő kiadására vonatkozik: „olyan honvédféle ember mint én vagyok, nem is ért a könyvkiadáshoz és örvend neki, ha a tudósok helyreigazítják téves nézeteit“.

Mennyire kész volt, honvédő kötelességének minden perczen megfelelni, annak szép tanubizonysága szólal meg 1887 február 6-án hozzám intézett levelében: „Ne tessék rám neheztelni, hogy mult hó 30-áról kelt levelére csak most válaszolok, de egy hétig voltam erős hurut által az ágyhoz kötve. Talán inkább elővigyázatból, tekintve a nem biztos időket, az éjszakelet felé föltornyosuló sötét felhőket, honvédnek csirájában kell elnyomnia testi baját, hogy harczképes legyen, habár reménylhető, hogy csak szükségtelen elővigyázatból is.“

Szép az a szerénység, melylyel főparancsnoksági jubileumakor az elismerés koszorúját, mely neki is, honvédeknek is szólt, a honvédség zászlajára tűzi. Üdvözléteinkre adott feleletében egyebek közt így szól:

„Ha a magyar királyi honvédségnek 25 év alatt tanúsított haladása Ő császári és Apostoli Felsege, koronás Királyunk legfelsőbb megelégedését és hazánk bizalmát kiérdemelte, úgy köszönje ezt az ország saját fiainak, mert e haladás csakis tisztikarunk véghetetlen kötelességérzetének és buzgóságának, valamint a legénység kiváló jóakarátának tulajdonítandó, kiket mindnyájukat

az ős magyar szellem és apáik legszebb erényei — tántoríthatlan hűség királyunkhoz és lángoló hazaszeretet — vezettek.

Ily viszonyok között Isten szent áldása sem maradhatott el intézményunktól és kisérni is fogja örökké.

József főherczeg édes atyjának, József nádornak életrajzában azt olvassuk, hogy szerette a tudományokat, a gazdaságban és kertészetben, e kedvencz szakaiban valóságos tudós volt, a Városligetet ő alakította díszes nagy parkká, a Margitszigetből ő csinált kertet. Szerette a hasznost a széppel egyesíteni, a mint azt aicsuthi és kisjenői mintagazdaságaiban bebizonyította. Családjának gyöngéden szerető atya volt. Beszédében, viseletében, udvartartásában egyszerű, de méltósággal teljes, külfény helyett mindenütt valódiság és igaz bölcsesség.

Majdnem minden mondat József főherczegre is illik. Látni való, hogy dicsőült tagtársunk édes atya jellemét örökölte. Nem csoda tehát, hogy valamint édes atyját, úgy őt is a magyar nemzet rajongással szerette s pantheonjába iktatta.

A M. T. Akadémia abban a ritka szerencsében részesült, hogy mind a kettőt magáénak is vallhatta. József nádor elnöklete alatt történt a Magyar Tudós Társaság alapítása, melynek 10,000 forinttal alapító tagja lett. Fia, kinek ma üljük kegyeletos emléket, nyelvtudományi és széptudományi osztályunk tiszteleti s igazgató-tanácsunk tagja volt, a ki oly tudomány-szakot honosított meg Akadémiánkban, mely azelőtt is már többször szóba jött volt nálunk, de csak az ő munkája s munkájának hatása alatt vált igazi tudományyá.

Mielőtt József főherczegnek tudományos munkásságát ismertetnők, szükséges a kiváló lélekről általános tájékozást is szerezünk magunknak.

Jól mondja az egyik nekrolog, hogy annak, a ki valamikor meg akarja állapítani a jövő számára e főherczeg jellemképét, két alapvonást kell e lelki arczatban meghatároznia: a becsületes gondolkodást és a hasznos dolgok iránti érzeket. E két sajátságból ered aztán mindenféle finom elágazás, rájuk vezethető vissza minden mozzanat, mely a főherczeg életét a nyilvánosságra nézve fontossá, érdekessé, jelentékenynyé tette. Nem mindenkor értették meg rögtön. A látszólag kis actiókat, melyeket József főherczeg kezdeményezett, soká és elég sokszor nem méltatták, csak mikor hatalmasan nőttek és nem sejtett praktikus sikereket érleltek, mint teszsem az országos tűzoltóság pompás szervezése, csakis akkor ismerték el hálásan és kissé restelkedve, hogy ez a főherczeg százszerre jobban értette, mi válik a polgárok javára, mint maguk a polgárok.

Így lett ő Jókai jellemzése szerint: birtokain kitünő gazda, házában boldog családapa, dolgozó szobájában alapos tudós,

elemi csapásoknál buzgó segélyhozó, a közéletben nyájasságával példaadó polgár, egész nagyságában nézve a magyar harczí erények regeneratora, harmadfél-százezernyi honvédseregnek fő-parancsnoka és önfeláldozó vezére.

Irodalmi működése szintén e forrásból fakadt.

Mint az alsúthi uradalom birtokosa erkölcsi kötelességét érezte annak, hogy az ott fekvő Göböl-járás nevű pusztá határában fölfedezett római épületek romjai közt talált régiségekről, melyeket dicsőült édes atyja, József nádor, a maga jelenlétében ásatott és gyűjtött, hazai archaeológiánknak jelentést tegyen. Az „*Alcsuthi ásatások*“ című czikke volt az első irodalmi termék, melylyel József főherczeg a magyar írók sorába lépett.

Mint *tűzoltó előszót* írt Markusovszky Bélának a tűzoltásról szóló szakmunkájához, s közölte a tűzoltóság országos szervezése érdekében az alsúthi önkéntes tűzoltó-szakasz történetére vonatkozó adatokat.

Mint *növényhonosító* közzé tette az e téren szerzett tapasztalatait: „*Növényhonosítási kísérletek Fiumében 1881-től 1885-ig*“ című jelentése Kolozsvárott 1885-ben jelent meg.

Az ugyancsak Kolozsvárott 1892-ben megjelent *Arboretum Alcsuthiense*-ben az alsúthi kertben honosított fák és cserjék leltárát közölte.

Ide sorakozik még két közleménye. Egyiknek a címe: *Egy rendkívüli tél hatása Fiumében* (Kolozsvár, 1886.), a másiké: *Három nap az Adrián* (Budapesti Hirlap 1890 július).

A *nyelvtudomány* országába is egy praktikus czél vezette József főherczeget.

Az ötvenes évek elején ugyanis kinn Lombardiában a Wasa-ezrednél szolgált, melyben 36 cigány katona is volt, a kikkel nagyon bajos volt érintkezni, mert anyjuk nyelvén kívül más nyelven nem igen beszéltek.

József főherczeg jószágos szíve megsajnálta ezeket a páriákat, kik szolgálati és fegyelmi ügyekben egy nyelvűségüket nagyon is megsínlették. Ez indította őt arra, hogy nyelvüket tőlük gyakorlatilag megtanulja. Ha valaki a cigányokkal saját nyelvükön beszél, az iránt rögtön bizalmasak, mert azt hiszik, nem ellenséggel, hanem maguk emberével állnak szemben. József főherczeg ezt a bizalmat és őszinteséget csakhamar tapasztalta s nem egy alkalma volt szegény cigányainak sorsán enyhíthetnie.

Hogy a cigány nyelvtannal csak utóbb ismerkedett meg, mikor már tudott cigányul beszélni, bizonyítja hozzám intézett második levele, melyben ezt írja: „Sajnálom, hogy könyvtáram szegény a cigány bibliographiában, de többet végeztem szóval a romákkal (t. i. a cigányokkal), mintsem birtam volna könyvekből: sőt bevallom, hogy sok cigány munkáról tudomásom

sem volt. Az első, mely kezembe jutott, Liebich „Die Zigeuner“ volt, akkor pedig már beszéltem ezen nyelvet és tapasztaltam, hogy a német helyesírással nem képes az ember más nyelv hangjait kifejezni. Beszéltem Liebich cigányjaival s a szerint kiigazítottam szótárát.

Eleinte maga sem sejtette, hogy az a munka, a mibe belefogott, mily fontos lesz a tudományra nézve, s mily jelentékeny következtetésekkel fog járni.

Miklosich Ferenczcel, az „Über die Mundarten und Wanderungen der Zigeuner Europa's“ című korszakos munka szerzőjével való megismerkedése és érintkezése döntő befolyást gyakorolt az ő cigány nyelvtanának szerves alakulására. E grammatika nem egyszerű tankönyv, mely a cigány nyelv megtanulására akar szolgálni, hanem tudósnek szóló mű, mely összehasonlítólággal ismerteti a cigány tájszólásokat s egybeveti Indiának régi s mai árja nyelveivel. Nem etymologizál, hanem egyszerűen lajstromoz. A tüneményeket mutatja a jövőndő nyelvésznek, a ki majd a cigány nyelvet rendszeres etymologiai vizsgálat alá fogja.

A mit különösen ki kell emelnem, az, hogy az itt egybegyűjtött anyagot nem a már meglevő irodalom szolgáltatta egyedül, hanem szolgáltatta József főherczegnek saját tapasztalata is, a ki már 36 éve foglalkozott volt ezzel a nyelvtudományra nézve főfontosságú nyelvvel, mint azt Ő Fensége maga is említi Rudolf trónörököshöz 1884 július 6-án intézett levelében.

Hogy került József főherczeg Czigány nyelvtana a M. T. Akadémia ítélő széke elé, annak érdekes előzményeit igen vonzóan ismerteti Jókainak „Romano csibakéro sziklariben“ című elbeszélése, mely először 1886-ban a „Még egy csokrot“ című kötet 247—280. lapjain jelent meg.

Jókainak, mint az Osztrák-Magyar Monarchia magyar szerkesztőjének, meghagyta Rudolf trónörökös főherczeg, hogy a magyar korona alatti országok népeinek ismertetésénél a legszakavatottabb tudósokhoz forduljon. Ennélfogva a köztünk élő cigány népfaj ismertetése végett Ő Fensége óhajta szerint legmagasabb nagybátyjához, József főherczeghez folyamodott, mint a kiről köztudomású, hogy a „roma“ nép nyelvénél tanulmányozásával régóta behatóan foglalkozik, s kinek eddigi buvárlásait külföldi nyelvutatók, s többek között a kitűnő osztrák szak tudós, Miklosich is bőven használták.

Ő Fensége a legnagyobb készséggel ajánlotta fel minden e téren szerzett, kéziratokban levő munkáját s meghívta Jókait magához, „mivelhogy magyar ember többet végez szóval, mint írásban“. Különösen azért is, mert két írásban levő tudományos művön kívül még egy csak „fejében levő, írásban nem létező munkát“ is helyezett kilátásba, a cigányok szokásairól, vallá-

sairól és életmódjairól. Mikor Jókai a kegyes meghívásnak engedve, megtette látogatását az aicsuthi kastélyban, Ő Fensége már értesülve volt Rudolf trónörökös által a hozzá intézett igényekről s előkereste a kívánt iratokat.

„Én azt hittem (a hozzám írt leveléből ítélve) — mondja Jókai — hogy holmi apró jegyzetekről van szó, a miket egy dilettans philolog nagyobb hivatása közben fenmaradt üres óráiban összegyűjtögetett, s kapok a kezembe két terjedelmes, kidolgozott opust, melyek közül az egyiknek czíme: „Romano csibakéro sziklariben“ (Czigány nyelvtan), a másiké „Romano ugrikáno alamangéro libro“ (Czigány összehasonlító szótár). Az első terjedelme 156 folió lap, a másodiké 641.“

„Ha előttem nem feküdnének kitérve ezek a vaskos könyvek, a mikben minden szó József főherczeg ismert férfias betűjegyeivel van írva, alig tudnám elhinni, hogy egy uralkodó családbeli főherczeg, a kinek rangja annyi nehéz hivatást, gazdagsága annyi élvezetet kínált s a ki mindannak meg is felelt, a családi élet örömei, a hadjárat viharai közepett, annyi változatos munka mellett, melybe a honvédelem szervezésétől kezdve a kertalkotás, artézikut-furatás, állatnemesítésen keresztül a tűzoltó szerek tökéletesítéseig minden egybe van halmozva, még ilyen kimagasló és széles alapon épített irodalmi művet is képes legyen létre hozni, a mi maga elég volna egy emberélet szerzeményeinek.“

„Ehhez a munkához hozzászólni én nem vagyok illetékes, ide egy egész tudós társaság kell.“

„Fenséges Uram! nagyszerű munka ez. Hanem hát én nem tudok hízkelkedni. Csak azt mondom, hogy ki kellene adni.“

„Még kell hozzá írnom.“

„Ki kell nyomatni úgy, a hogy van.“

„Félek a kritikusoktól.“

„Hiszen Fenségedet nem csípi meg a darazsak.“ (Jókai itt ezelést tett arra, a mit előtte való nap látott, hogy a méhek közé tévedt tolvajdarazsakat kiszedi a kezével: nem bántják.)

„De ezek (t. i. a kritikusok) nagyon nagy darazsak“, feleli rá József főherczeg.

„Hiszen ha én a kritikusoktól megijedtem volna, akkor otthon maradtam volna Komáromban, prókátornak.“

„Hát én akkor mit olvastam volna? No de lássa, én sem tudok hízkelkedni, visszaadtam a kölesönt a czigány nyelvtanért.“

De végül mégis megígérte Ő Fensége, hogy meg fogja írni a Rudolf trónörökös könyve számára a magyar czigányok szokásait, jellemrajzát, nyelvét, s aztán a mint le lesz tisztázva, sajtó alá adja a „Romano csibakéro sziklaribent“.

1886 május 5-ike volt az a nevezetes nap, mikor József

főherczeg nyelvtanát azzal a kéréssel küldte meg az Akadémiának, hogy vizsgálja meg s ha életrevalónak találja, szolgáltassa neki vissza, hogy a nyilvánosság elé bocsáthassa.

Az Akadémia áttette ez ügyet az első osztályhoz, mely május 14-iki értekezletében Budenz Józsefet és engem bízott meg a kézirat megbirálásával.

Miért jutottam én e fontos szerephez, annak oka philologus működésem nemzeti törekvésében rejlik. Mindig azon voltam, hogy classikus tanulmányaim a nemzeti nyelvünket és irodalmunkat érdeklő tudományra nézve mentől hasznosabbakká váljanak. E célból a görög rhythmika mellett a magyar rhythmust is megvizsgáltam. Minthogy minden nemzeti rhythmus a nemzeti zenében mutatkozik legtökéletesebb formájában, okvetetlenül a magyar zenével is kellett foglalkoznom. Úgyde Liszt egész jóhiszemben a magyar zenét teljességgel cigány találmánynak törekedett bebizonyítani. Minthogy kutatásaim arra a meggyőződésre vezettek, hogy a nemzeti zene rhythmusának jellemző tulajdonságai a nemzeti nyelv rhythmusi voltában gyökereznek, a cigány nyelvvel is kellett foglalkoznom s tudomást szereznem róla, lehet-e a magyar zene rhythmusát a cigány nyelv rhythmusából magyarázni. Íme az út, mely a classica-philológiából a cigány nyelvről szóló irodalomba vezetett, a melylyel annyira megismerkedtem, hogy az Akadémia I. osztályának felszólítására József főherczeg cigány nyelvtanának birálatát magamra vállalhattam.

En a tölem telhető legnagyobb pontossággal és őszinteséggel teljesítettem ezt a kényes feladatot. Annyiban kényes volt, mert nemcsak általános véleményt kellett mondanom, hanem arról is gondoskodnom, hogy a munka lehetőleg hibátlanul kerüljön a tudományos világ ítélő széke elé. Azért még a legkisebb hibákat is föl kellett kutatnom és szóba hoznom. S a fenkölt szellemű szerző nem hogy neheztelt volna a szókimondó kritika miatt, sőt egyenesen kijelentette, hogy munkájának „beható és fáradságos átvizsgálása örök hálaáért kötelezte le“.

A két birálat november 27-én olvastatott fel az I. osztály havi értekezletében. Budenzének a vége így szólt: „Ezek után azt vélem, hogy József főherczeg Ö Fenségének cigány nyelvtana gazdag tartalmánál és a cigány dialektusoknak érdekes egybeállításánál fogva igen becses munka, mely hazai nyelvészeti szakirodalmunknak diszére fog válni.“ A magam birálata is azzal a kijelentéssel végződött, hogy Ö Fensége munkája diszére fog válni a magyar irodalomnak, de a mellett még két óhajtatást is kifejezett. Az egyik a könyvészeti toldaléokra vonatkozott, a másik meg az volt, hogy e munka az Akadémia neve alatt jelenjék meg.

Az osztály az egymástól független két birálatnak részletesen igazolt közös ítéletét, valamint az említett két óhajtatást is

egyhangúlag magáévá tette. Az osztály jelentése december 21-én került az összes ülés elé, melyben az osztály véleményét és határozatát az egész Akadémia elfogadta s intézkedett, hogy József főherczeggel a két biralat teljes szövege is közöltessék.

Ő Fenségének Alesuthon 1887 január 14-én kelt felelete február 12-én olvastatott fel az I. osztály havi értekezletében. „Legőszintébb hálával vette a beható és részletes véleményt“; egyes észrevételeinkre tüzetesen válaszolt, a könyvészeti toldaléokra nézve kijelentette, hogy „az kitünő dolog volna, de a kellő kútforrások nincsenek meg neki, azért ezt más szakavatott tollra kell bízni“, abba pedig, hogy művét az Akadémia adja ki, szívesen beleegyezett. Az osztály Ő Fensége levelét örvendetes tudomásul vette s engem bízott meg a munka kiadása körüli összes teendőkkel.

Így lettem a megdicsőültnek munkatársa, s egymáshoz való viszonyunk a tudósokhoz egyedül méltó őszinteségen alapult. Ennek köszönhetem hozzám intézett számos levelét, mely mind-megannyi tükörképe derék voltának, úgy hogy saját szavaival igazolhatjuk mind azt a jellemvonást, mely miatt nemcsak őszinte hódolattal, hanem szíves szeretettel is ragaszkodtunk az uralkodó háznak e kiváló tagjához. Abban a ritka kitüntetésben is részesültem, hogy kedves munkatársának s tudós barátjának nevezett s velem képviseltette magát, mikor a bécsi philologiai congressusban mint vendégek mi magyarok is részt vettünk.

Mint hogy a cigány nyelvtanhoz csatolt függelék a magam munkája, Ő Fensége azt a határozott kívánságát fejezte ki, hogy a címlapon a magam neve is ki legyen téve. Én helyén való szerénységből nem egyeztem bele: elégségesnek tartottam, ha a suum cuique-t egyszerűen az előszóban s a függelék elején tüntetem föl. Míg én a dicsekedésnek még a látszatát is el akartam kerülni, Ő Fensége őrizkedni akart még attól a lehetőségtől is, hogy a közönség neki tulajdoníthatná azt a munkát is, a miben semmi része sincsen.

Íme olyan tények, melyek a tudományos lelkiismeretesség és igazságszeretet legfényesebb illusztrációi.

Hanem azért mégis megtörtént, hogy a hamarosan dolgozó hirlapi sajtó, sőt még a Vadnay-féle Fővárosi Lapok is a magyar zene eredetéről szóló fejezetet egész terjedelmében József főherczeg neve alatt közölték.

A nyelvtanhoz csatolt 158 lapra terjedő „Irodalmi Kalauz“ című függelék, melynek megírása Ő Fenségének kitüntető bizalmánál s a M. Tud. Akadémia megbízásánál fogva az én teendőmmé vált, eredetileg nem így volt gondolva; de a nyomrólnyomra haladó kutatás annyi új dolgot hozott felszínre, a cigány kérdés oly sokoldalúnak és rendkívül érdekesnek bizonyult, hogy

ennek következtében a cigány könyvészetből némileg cigány encyclopaedia lett. Erre vonatkozólag Ő Fensége maga írja 1887 márczius 23-án kelt levelében: „Sohasem hittem volna, hogy annyira kiterjedt a cigány irodalom.“

1888 február 11-én volt szerencsém az I. osztály értekezletének a nyelvtanhoz írt előszavamat s az „Irodalmi Kalauz“-t bemutatni. A végig hallgatott részeket helyesléssel fogadták s a nyilvános ülésen való felolvasásukat javasolták. Így történt, hogy február 20-án rendes tag minőségemben tartott székfoglaló beszédem a cigány nyelvészet s a József főherceg-féle cigány nyelvtan ismertetésének volt szentelve.

Minthogy az ülésen jelen volt vendégeket nem szokás a jegyzőkönyvekben megemlíteni, aktáinkban semmi nyoma annak, hogy az 1888 február 20-iki nyilvános ülés József Ágost és László főherczegek jelenlétében folyt le. Báró Nyáry Albert udvarmester és Holdházy János apát kísérték volt oda. Az Akadémia kapujánál Haynald Lajos bibornok, az emeleten Hunfalvy Pál és Gyulai Pál fogadta. Az ülés után pedig Sztoczek József akadémiai másodelnök üdvözölte s köszönetét fejezte ki, hogy az Akadémiát látogatásukkal szerencsélítették.

Székfoglalómnak legelső teendője volt, hogy azt a fitymálást és gúnyos nevetést, melylyel mindaddig a cigány nyelvészet említését fogadták, ne csak tudományos köreinkben, hanem a művelt közönségnél is végkép kiirtsa.

Éppen azért el kellett mondanom, hogy az, miszerint a cigány nyelv méltó tárgya-e a tudománynak, a külföld előtt nem kérdés. Csak nálunk az; mert még legműveltebb köreinkben is kevesen tudják, hogy a mely nyelv nekik fontos, az a nyelvtudományra nézve csekély érdekű lehet s viszont, a melyet ők semmibe sem vesznek, az nyelvtudományi szempontból esetleg a legnagyobb fontosságú.

Nyelvet három különböző czélból lehet tanulni: vagy practikus czélból, hogy rajta beszélhessünk; vagy philologiai czélból, hogy segítségével az illető nemzet irodalmi kincseit megérthessük s rajtuk művelődhessünk; vagy tisztán nyelvtudományi czélból, mint az emberi lélek ösztönszerű productumát, mely az embert emberré teszi, melynek megismerése bele enged pillantanunk a fogalom- és gondolat-alkotás műhelyébe; s oly ősrégi időkre is veti fényét, a melyeket a historia képtelen bevilágítani.

A nyelveknek különböző szempontból való különböző érdekességét Müller Frigyes, a néhai híres bécsi tanár, igen csattanós példával illusztrálja. A francia nyelvről, melynek megtanulását minden művelt ember szükségesnek tartja, egyenesen azt mondja, hogy értéke a tudományra nézve, „falls nicht eine andere Anwendung derselben noch hinzutritt, ist gleich Null anzusetzen“.

„Es kann Sprachen geben — mondja tovább — die weder in praktischer, noch in philologischer Hinsicht eines Studiums wert erscheinen, während sie dennoch für den Sprachforscher von der allergrössten Wichtigkeit und dem höchsten Interesse sind, so z. B. das Zigeunerische.“

Ha így áll a dolog, akkor nincs mit csodálkozni rajta, hogy annyi nagynevű tudóst látunk a cigány nyelvvel foglalkozni.

Ennek bebizonyítása után áttértem arra a kérdésre, mikor jött a M. Tud. Akadémiában legelőször szóba a cigány nyelv s micsoda munkálatok történtek addig, míg József főherceg cigány nyelvtana forumunk elé került. Ezeknek részletes előadása után következett a cigány nyelvtan példákkal illusztrált ismertetése.

Ezennel a cigány összehasonlító szótárt is szóba kell hoznunk. Mikor Ő Fensége cigány nyelvtanát 1886 május 5-én az Akadémia főtítkárának átküldötte, levele végén említette, hogy „van ehhez még egy szótár is, de az még csak néhány év múlva lesz annyira kifaragva, hogy érdeklődést keltsen“.

Hozzáam intézett leveleiben már részletesen nyilatkozik róla.

Érzi, hogy szükségessé vált a nyelvtan kiegészítő részét, t. i. a szótárt is valahára napfényre bocsátani. „Ez azonban — úgy mond — nagy munka, mert eddig hatszáz egynéhány lapra terjed, részben rendezve, részben szétszórót lapokon rendezetlenül följegyezve. Mivel nyári hivatalos utaim csak télen engednek ily munkákkal foglalatostkodnom és akkor is csak időnként, még csak jövő, azaz 1888-iki tavaszig leszek kész az összeállítással. Rendezem párhuzamos rovatokra beosztva, a tájshírlékek szerint, beleértve néhány indiai nyelvet is. Ezt a szótárt eddig csak Miklosich és Jókai látták. Összeállítottam nagyrészt saját gyűjteményeimből, részben mások kézírataiból és nyomtatott könyvekből, de csak olyanokból, a melyeknek szerkesztői megbízhatók. Mint új szerzemény jön hozzá Mr. *Charles Leland* angol cigány szógyűjteménye, a melyet naponta várok. *Sztojka* és *Balogh* művei csak részben használhatók, mert, sok nem mindig szerencsésen sikerült saját képzett szót tartalmaznak. Mindezeket csak azért jelentem be önnek, mivel netalán Jókaitól tudomása lehetne egy ilyenféle szótárról és netalán azt hihetné, hogy már kész. A szótárnak az az előnye lesz, hogy a nagyon is szíves uraknak nem lesz annyi bajuk vele, mint a nyelvtannal, a melynek beható és fáradságos átvizsgálása örök hálára kötelezett le.“

Hogy mennyi baja van a szótárával, azt leveleiben sokszor említi. 1887 márczius 23-án írja, hogy nagy munka a sok anyagot rendezni. Eddig csak az 56. lapig jutott, pedig úgy véli, hogy 1000 lapon túl is fog terjedni. A szép idő is oka, hogy szótára csigalépésekkel halad, olyankor pálmát pálmához ültet ten-

gerparti kertjében. A rákövetkező télen meg azért nyugodott a szótár, mert északkeleti szomszédunk más sürgősebb teendőkkel halmazta el, melyek azonban, hála Istennek, most már elintéztettek. 1892-ben még mindig cigány szótárán dolgozik; de tréfás mosolygással azt mondja róla: „talán nem is készülök el vele soha“.

Sejtelme valósult. Szótára tudományos irodalmunk kárára töredék maradt. Mind a dicsőült szerző iránti kegyelet, mind a tudományos érdek azt az óhajtást sugalja nekünk, vajha lehetne ezt a be nem fejezett művet is mint irodalmi emléket közrebocsájtani s a szaktudósok kezébe juttatni.

A mi a nyelvtan bemutatását illeti, meg kell emlitenünk, hogy József főherczeg azt örömmel és hálával vette.

Fiumében 1888 február 17-én kelt levelét e szavakkal kezdi:

Nagy hálával tartozom önnek, mint előadó tudósnek, de az egész Magy. Tud. Akadémiának is azon kiváló kitüntetésért, melyben engem és művemet részesíteni akarják. Iparkodni fogok, hogy idővel jobban kiérdemeljem.

Április 8-án kelt levelében székfoglalómra vonatkozólag ezt mondja: Két fiam itt lévén az ünnepi szünidőre, nagyon behatóan adták elő nekem székfoglalóját, mely őket roppantul érdekelte, annyival inkább, mivel valamit értenek a cigány nyelvből és így kiegészítették azon meglehetősen kimerítő tudósítást, melyet nekem a „Nemzet“ hozott. Midőn ezt olvastam, hálás érzettel gondoltam azon tudós barátomra, a ki csekély munkámat kiváló és beható eszméivel magasabbra emelte, mintsem magában érdekelte. Ezért is fogadja hálámat.

A Rómer Flórishoz intézett levelében meg azt mondja: Fiaim is nagyon büszkék arra, hogy a M. Tud. Akadémiában éppen a Thewrewk Emil székfoglalóján vehettek részt, mely alkalommal első írt nyelvészeti munkám került napfényre stb.

Maga a kinyomtatott könyv április elején jelent meg. A Franklin-Társulat sajtója alól került ki. A kézirat éppen szedés alatt volt, mikor a nyomda teteje kigyuladt. Mihelyt hírét vette a fenséges szerző, azonnal ezt sürgönyözte Fiuméből: „Jól ismer-vén magyar tűzoltóinkat, egy cseppet sem aggódtam“. Öt napra reá (t. i. 1887 április 15-én) meg ezt írta: „Szerenese volt, hogy első kitűnő nyomdánknak csak a teteje égett el és örvendek, hogy tűzoltóink jól viselték magukat. Régi fogalmazványaimból néhány hónap lefolyása alatt kéziratomat ismét pótolhattam volna.“

Mikor a nyelvtan első példányai színe elé kerültek, így nyilatkozott a nyomda technikai jelességéről (Fiume, 1888 ápr. 10):

„A munka kiállítása nemcsak az én teljes tetszésemet nyerte el, de nőmét is, és e tekintetben meg kell hajolni a nők előtt, kik sokkal jobb izléssel bírnak, mint a férfiak. Újra köszönöm azon kiváló fáradságait, melyekkel lehetővé tette munkács-

kám megjelenését és azon önnek tollából került philologiai be-
kísérertet, mely mindenestre jóval túlhaladja az én egyszerű-
jegyzeteimet.“

Maguk a cigányok büszkéek lettek a velük foglalkozó feje-
delmi munkára s híre járt, hogy külön feliratban akarják Ő Fen-
ségének megköszönni. Erre vonatkozólag az idéztem levél így
szól: „Már azt is hirdetik, hogy a budapesti cigány zenészek
Jókai barátomat fölkérték, hogy nekik hozzám szóló levelet írjon:
ha romanesz (t. i. cigányul) akarják küldeni, csak bajuk lesz,
mert biz ott nem igen tisztán értik és beszélik a nyelvet.“

Czigány nyelvtanából kiknek ígért és kiknek szánt Ő Fen-
sége tiszteletpéldányt, azoknak névjegyzékét előre közölte netalán
szükséges kiegészítés végett. A kiegészítés megtörtént. Ő Fen-
sége a budapesti tudósoknak és tudományos intézeteknek szóló
példányok elosztásával engem kegyeskedett megbízni, a többit
saját maga küldötte szét.

E becses ajándékot azzal még megbecsülhetetlen emlékké
is avatta, hogy az illető tudósoknak szóló nagyon is megtisztelő
dedicációját sajátkezüleg jegyezte bele.

Képzeltető, mily végtelen örömet okozott ez a kitüntetett
embereknek s hogy siettek hódolatuknak és hálájuknak őszinte
kifejezést adni.

Georges, a kitűnő lexicographus, nem győzi bámulni József
főherczeg tudományos törekvéseit.

Bataillard azt írta köszönő levelében, hogy a cigány nyelv-
tan kedvéért megtanul most magyarul. A főherczeg azt felelte
neki: nagyon örül, hogy megtanulja a magyar nyelvet; de csakis
könyve miatt ne törje magát vele. Majd küld neki francia példányt.

Miklosich ítéletét Schenkl Károly így tudatja velem: Lát-
tam a könyvet Miklosich kezében, ki nagyon elismerőleg nyilat-
kozott a fenséges szerzőről, s nagyon örült neki, hogy bennünk
ilyen munkatársakat nyert.

Müller Frigyes így nyilatkozik: Meg kell vallanom, hogy
ez a mű fenséges szerzőjének mindenképen becsületére válik s
a távol álló laikust is el kell hogy töltse nagyrabecsüléssel annál
is inkább, mivel a téma nem olyan természetű, hogy az úgy-
nevezett nagy világban feltűnést keltsen. Egyúttal standard alpha-
betumot, a prosodia megjelölését, nevezetesen az indiai nyelvek-
ből idézett alakokban, s valamelyik világnyelvre való fordítást
kíván. A mű — úgy mond — sokkalta jelentékenyebb, mintsem
hogy valamelyik jobban ismeretes nyelvre való fordítását nélkü-
lözni lehetne. Müller kívánsága csak 1903-ban vált valóvá. Alig
hogy megjelent a főherczeg könyve, mindjárt egész csapat hiva-
tott és nem hivatott fordító jelentkezett a német és francia
fordításra. Ő Fensége még latin és angol fordítást is óhajtott.

Valamennyi ajánlkozó közül Herrmann Antal mint német fordító s Hornyánszky Viktor mint kiadó vált ki.

József főherceg erre vonatkozólag ezt írta 1888 június 18-án kelt levelében: „Herrmann Antal czigány levelében maga is ajánlkozik a német fordításra és Hornyánszky Viktor kiadási föltételei oly előnyösek, hogy ilyeneket nem is vártam volna.“ A francia kiadók túlságázott követeléseire czéloz, mikor levelét így folytatja: „Fájdalom, de mostani világban tudományos munkák nem oly kelendők a sajtóvállalatoknál, mint a francia modern regények.“ Itt említem, hogy a czigány nyelvtan eredeti kiadásának valamennyi példánya elfogyott.

1888 július havában jelent meg Hornyánszky előfizetési felhívása, mely a német fordítás megjelenését az évi novemberre ígérte. E német kiadásban nemcsak a nyelvtannak, hanem az Irodalmi Kalauznak fordítását is ígérték, még pedig fontos adatokkal, nyelv- és zeneprobákkal (eredeti czigány népdalokkal) és kimerítő tartalomjegyzékkel megtoldva.

Az előfizetési felhívásnak, úgy látszik, nem volt kellő eredménye. A dolog úgy fordult, hogy csak a nyelvtan fordítása lett meg. A 90-es évek második felében nyomtatták; de csak 1903-ban került a tudományos világ elé, még pedig mint a Herrmann Antal által megindított „Mitteilungen zur Zigeunerkunde. Organ der Gesellschaft für Zigeunerforschung“ czímű közlőnynek I. kötete.

Az előszót hozzá maga József főherceg írta.

Meg kell jegyeznem, hogy valamint a Sztojka-féle szótárban, úgy a czigány nyelvtanban is a József főherceg alkotta abc van alkalmazva. Külföldön más transscriptio szokásos, azért a nyelvtan német fordításában — Müller Frigyes kívánságának megfelelőleg — ez utóbbi van elfogadva. Erre nézve a fenséges szerző 1888 június 18-án kelt levelében így nyilatkozik: „A külföldön használt transscriptio nekem is előnyösebbnek tetszik, mert a magyar orthographia nem ismeretes a nagy világban. Eredetileg munkám csak magyaroknak volt írva, tehát nem reflectáltam más írásmódra.“

Az említett közlőny elnevezése: „Organ der Gesellschaft für Zigeunerforschung“ a főhercegnek egy újabb tudományos vállalkozásán alapszik.

A czigány ethnologia, linguistika és sociologia emberei megalkották 1888-ban Charles G. Leland elnöklete alatt a Gypsy Lore Society-t Londonban. Ez kiadta tisztikarának David Mac Ritchy szerkesztése alatt (1888—1892.) a „Journal of the Gypsy Lore Society“ czímű évnegyedes közlőnyét. Mikor 1892-ben e közlőny megszűnt, a társaság vezetősége elfogadta pótlás fejében a József főherceg védnöksége alatt Herrmann Antal által szerkesztett és kiadott „Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn“

czimű közlőnyt, mely addig is a cigány tanulmányoknak kiváló figyelmet szentelt volt s most azonnal mint az egyetemes cigány-ismének a közlönye jelent meg.

A Gypsy Lore Society felélesztését azóta többször megindították, de nem lehetett megvalósítani. A XIII. nemzetközi orientalista congressuson 1902 szeptember 9-én az I. sectio, Herrmann Antal jól megokolt javaslatára, kifejezte abbeli óhaját, hogy a nemzetközi Gypsy Lore Society újra fölélesztessék, s hogy József cs. és kir. főherceg Ő Fensége a reorganisatiót megindítani és gyámolítani kegyeskedjék.

A „II. a“ vagyis indiai sectio e resolúcióhoz csatlakozott s azt a szeptember 10-én tartott közgyűlés határozattá emelte.

Ennek alapján jelent meg a „Mitteilungen zur Zigeunerkunde“ I. kötetének borítékján a „Project der Gesellschaft für Zigeunerforschung“.

Tudnivaló, hogy maga a Magyarországi Néprajzi Társaság is a dicsőült József főherceg védő aegise alatt jött létre.

1888 november 9-én mutatta be nekem Herrmann Antal e fontos teendőkre vállalkozó társaság szervezeti tervét.

1889 február 15 és 22-én voltak nálam azok az értekezletek, melyek a társaság alapszabályait megállapították.

Ő Fensége a Magyarországi Néprajzi Társaság alapítását örömmel üdvözölván, mint egy újabb haladást a tudomány terén, mely a jelenben sok érdekes felvilágosítást adand annyira ismeretlen hazai népvizonyainkra és jövőre becses adatokat tartand életben, melyek már-már a végelenyészésnek haladtak elébe. Örömmel fogadom el — úgy mond — a cigány szakosztálynak elnökségét, két oly szakavatott előadó segédkezése mellett. Célzás a tervezetre, mely szerint én lettem volna a helyettes elnök, Herrmann Antal a bizottsági előadó.

Mindez nem ismeretlen dolog, de a mi nincs megírva, pedig a legfontosabb, az, hogy József főherceg volt a hathatósan vonzó központ, mely a társaság kristallisatióját előidézte. Nála nélkül senki sem merte volna az alapítás sikerét reményleni.

Mennyire szívén feküdt a magyar ethnologia ügye, mutatja 1893 márcz. 25-én kelt levele, mely így szól: „Újra egy kéréssel közeledek hazánknak szakavatott nyelvészéhez, t. i. a már haldokló „Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn“ czimű szaklap élére állottam mint pártoló kiadó, dr. Herrmann Antal átvette a szerkesztőséget és Wlislöck Henrik a segédszerkesztőséget. Fő-célom, hogy lássa a külföld, hogy van hazánkban elég tudós ily vállalatokra. Bővitem az anyagot a megbukott „Gypsy Lore Society“ eddigi cigány népisméjével és így reménylem, hogy még bővebben mutathatjuk be hazánk népisméjét a nyugat tudósainak. Dr. Török Aurél, Mr. Leland már elfogadták a munkatársi

tisztet oldalam mellett, így tehát most fordultam csak, midőn a vállalat szép reményekkel kecsegtet, legrégibb tudós munkatársamhoz azon kéréssel, támogasson engem olykor kis lapom részére szakavatott közleményeivel. Iparkodni fogunk, hogy első magyar tudósaink meg legyenek elégedve vállalatunkkal.

A mi a többi kulturális intézeteinket illeti, megemlítem, hogy dícsőült tagtársunk protectora volt 18 éven át az országos középiskolai tanáregyesületnek azon emlékezetes közgyűlés óta, a melynek alkalmából a fenséges úr maga kalauzolta az egyesület tagjait „magyar pálmák“ között fiumei paradicsomában.

Protectora volt 38 éven át a Kir. Magyar Természettudományi Társulatnak, melynek hivatalos megalakulása annak idejében csak azon feltétel alatt történhetett meg, ha előbb pártfogót választ magának. A társulat 1843 márczius 14-iki nagygyűlésén egyhangúlag kifejezte abbéli óhaját, vajha sikerülne István főherceget, mint a természettudományok barátját pártfogóul megnyerni. Iránta való tekintetből találták jónak a társulat czíméhez a „királyi“ szót hozzátoldani. Magyarország leendő nádora a pártfogói czímet szívesen fogadta. István főherczeg 1867 febr. 19-én történt elhalálózása után József főherczeg lett az utóda. A lajta-brucki táborból 1867 augusztus 10-én kelt levelében a többi közt így köszöni meg a társulatnak az őt ért kitüntetést: Legmelegebb hálával a Társulat és annak minden egyes tagja irányában fogadom el ezen boldogult testvérem érdemeit személyemre átruházó megtiszteltetést, annál is inkább, mivel szabad óráim kedvencz tudományait csekély erőmmel művelni mindig igyekeztem, ezeknek kiterjedt és jótékony hatásait hazám anyagi fejlődésére élénken szem előtt tartván stb.

A fenséges pártfogó mindenkor élénk figyelemmel kísérte a társulat működését; 1897-ban a Természettudományi Közlönyt „Égi háború a vaáli völgyben“ czimű sajátkezűleg írt tudósításával is kitüntette.

A Budapesti Philologiai Társaság iránti érdeklődését Alcsuthon 1887 október 8-án kelt levelében fejezte ki: „Azon kéréssel fordulok önhöz: lehet-e az „Egyetemes Philologiai Közlönyre“ előfizetni vagy sem, első esetben belépnek az előfizetők sorába, mert nagy érdeklődéssel kísérek minden philologiai tudósítást és szeretnék haladni ezen tudománnyal.“

Ugyanez évben az Egyetemes Philologiai Közlöny munkatársai sorába is lépett a Koritschnyák-féle Fundamentum Linguae Zingaricae közlésével.

Egy másik közleménye: „Czigány levelek“ czim alatt u. o. 1890. XIV. 737—768. lap jelent meg.

A Budapesti Philologiai Társaság 1887 december 18-án József cs. és kir. főherceget mint hazai tudományunk egyik

specialis ágának maradandó érdemű tudósát egyhangúlag tiszteleti tagjának választotta, és 1888 február 1-én jelenthettem a társaság választmányának, hogy József főherczeg Ő cs. és kir. Fensége a társaság alapító tagjai közé belépett.

A tiszteleti taggá való megválasztását Ő Fensége Alesuthon 1887 deczember 26-án kelt levelében így köszöni meg:

Fölötte megtisztelve érzem magamat azon érdem fölötti kitüntetés által, midőn parányi nyelvismei munkám a Budapesti Philologiai Társaság XIII. ünnepélyes közgyűlését arra birta, hogy engem egyhangúlag tiszteleti tagjának megválasztott. Örömmel fogadom el ezen kitüntetést, mely hazánk kiváló tudósai sorába lépni méltatott, s hálásan köszönöm meg személyem iránt az által tanusított jóindulatjukat stb.

A dicsőült főherczegnek magy. tud. akadémiai tagságára vonatkozólag a következőket van szerencsém jelenteni.

Az igazgató-tanács tagjává 1881 február 20-án, az I. osztály tiszteleti tagjává, Hunfalvy Pál, Szász Károly s a magam ajánlására 1888 május 3-án választatott meg, még pedig 42 szavazattal 1 ellenében. Én azonnal telegrammban, Jókai meglevelében értesítette Ő Fenségét a szavazás eredményéről. Jókai jónak látta azt az 1 „nem“ szavazatot a maga balhiedelme szerint mentegetőleg magyarázni, mire a főherczeg talpraesett választ adott. Milyen örömmel és hálával fogadta megválasztását, tanusítják hozzánk intézett levelei, melyek közül a Jókainak szólót különös érdekességénél fogva egészen ide iktatom: Budapesten 1888. 8/5. (azaz: május 8.)

Tisztelt Barátom!

Fogadja őszinte hálámat szíves üdvözleteért, melylyel igazán az első lepett meg új minőségemben. Iparkodni fogok azt kiérdeemelni. Elmosolyogtam a hit és vallás által tiltott „igen“-nek, de becsülöm nagyon, ha valaki erősen tartja elveit és fontos ok nélkül meggyőződésből el nem hagyja és nem változtatja.

Magam is büszke vagyok most már igazi akadémiai collegája lehetni, midőn valóságos tanítványa voltam azon korszakban, mely távol tartott hazámtól. Könnyen megeshetett volna akkor, hogy elfelejtettem volna anyanyelvemet, ha folytonosan nem olvastam volna mostani collegám munkáit.

Maradok váltig

legőszintébb barátja

József főherczeg.

A magyar nemzet ezeréves fennállásának ünnepén a budapesti királyi magyar tudomány-egyetem József cs. és királyi főherczeg Ő Fenségét honoris causa doctorrá avatta.

1896 szeptember 8-án volt szerencsém Ö Fenségének a doctori díszoklevelet hivatalos ünnepiességgel átnyújtani, s Ö Fensége mély hálájának kifejezése mellett kinyilatkoztatta, hogy valamint eddig, úgy ezentúl is szabad óráiban tudományosan kíván foglalkozni. Fiumében 1896 április 18-án kelt levelében így nyilatkozik e kitüntetéséről: „A budapesti kir. magy. tudomány-egyetem bölcsészet-tudományi karának határozata, melynek folytán engem be nem számítható nyelvészeti és néprajzi dolgozataimért egyhangúlag honoris causa doctornak választott, a legőszintébb hálára kötelez, és kénytelen vagyok ezen fölötte megtisztelő határozatba belenyugodni és azt elfogadni, habár meggyőződésem, hogy rigorosumot letenni rám nézve leküzdhetetlen nehézségekkel járna.“

Szeretetremlő kedves humorát, mely e soraiból is kivillan, mindenki tapasztalhatta, a ki szerencsés volt vele érintkezhetni.

Barátságos fesztelen társalgása szülte azt a sok anekdotát, mely róla kering, s mely ha nem is mind szórul-szóra igaz, mégis nagyon jellemző arra nézve, hogyan vélekedik a nép József főhercegről, s mily páratlan az a népszerűség, mely őt mindenkor környékezte.

Áldott jó szívéhez sokan fordultak támogatásáért, s ő mindenkor kész volt tőle telhetőleg segíteni.

A tűzoltóság kötelességeinek teljesítésében maga is részt vett, s megható az a jelenet, mikor hosszú fáradságos utazásról haza érkezik s alig hogy az ebédhez ül, a vészharang megkondul s ő rögtön a vész helyére siet s mint tűzoltó maga is dolgozik.

Az állami alkalmazottak egyesületének is ő volt védnöke.

Egyik főfogondja volt, hogy a cigányok állapotán javítson. Telepítette, munkához szoktatta, s mikor a hatóságok a kóborlások megszüntetése végett szigorúbb intézkedésekhez nyultak, cigány nyelven írt felszólítást intézett e páriákhoz, hogy megnyerje őket a civilisációnak. Ebbeli törekvése természetesen csak sporadikus sikerrel járt. Az a nép, melyen a biblia szavai teljesedtek: vagus et profugus eris super terram, melynek egész multja nem egyéb szakadatlan szenvedésnél, melynek jelene is telve van az iránta való előítélettel, most is gyanúval nézi a rája vonatkozó intézkedéseket, s épp azért a törvényhozás csak is akkor fog velük szemben sikert aratni, ha szem előtt tartja azt a rég elismert igazságot: cessante causa cessat effectus.

Mennyi gyöngéd szeretet és családias érzék dobogott e fenséges tagtársunk szívében, arról levelei nem egyszer tanuskodnak.

Gyermekeit beczöző nevekkal illeti s öröme telik benne, mikor tudatja, hogy Mariskája most cigány leányt fest, hogy Józsi fia ordast lött, s megható az a gyöngéd apai szeretet, melylyel ragadós betegségbe esett két leánykáját két hónapon át szakadatlanul maga ápolja. 1887 június 16-án írja Fiuméból:

Tegnap szüntettetett meg a nyolcz heti vesztegzárom, mely alatt, mint annak végrehajtója, elzárva a világtól annyi dolgom vala, hogy a czigányokat cserbe kellett hagynom . . . Ajánlom magamat kedves emlékébe és jelentem, hogy talán ezen hét végén haza viszem kis reconvalescenseimet.

Végig tekintve e fenséges rangú és fenséges jellemű embernek egész életén, azt kell vallanunk róla, hogy addig, a mikor felejtethetlen emlékü László fiát oly borzasztó módon elvesztette, az igazán boldog emberek közé tartozott.

A sok kitüntetéshez, melyek sikeres munkásságának és maradandó érdemeinek méltó elismerését hirdetik, hozzájárult az az igazi boldogság és megelégedés, melyet a családi kör neki nyújtott. Maga mondja Margitszigeten 1889 június 28-án kelt levelében: „Nem tagadhatom, hogy az isteni Gondviselés minden tekintetben boldogsággal és megelégedéssel áldott meg, de tetézi az emberi élet ezen kincseit azon benső részvét, melylyel egyesek és testületek szeretett hazám területén kitüntetnek.”

Úgyde a felhőtlen magasból is lecsaphat a gyújtó villám. Azért vidám napjaidban félj a balsors alattomos közellététől. Ne ama javakhoz csatold szívedet, melyek az életet mulólag diszítik. A ki bír, az tanuljon veszteni, a ki boldogságban van, az tanulja meg a fájdalmat.

Azt a kérlelhetetlen igazságot, melyet Schillernek ezen irtóztatóan fenséges szavai hirdetnek, József főherczeg is keservesen tapasztalta. 1895 szeptember 2-án történt az ágyai erdőben az a nagy szerencsétlenség, mely László főherczeg reményekkel teljes fiatal életébe került.

Megható az a levél, melyet József főherczeg 1895 szeptember 23-án Bodó János missionariushoz intézett:

„Megtört ember vagyok . . . érzem, hogy földi boldogságom, mely kedves családi körünkben oly kimondhatatlan nagy volt, most már oda van.”

Mint igazán vallásos ember az isteni Gondviselésnek kifürkészhetetlen böles akarata előtt keresztényi alázattal meghajolt: Fiat voluntas tua.

Újabb családi gyász érte gyöngéden szeretett leányának, Klotild főherczegnőnek, s nagyapai szeretettel kényeztetett unokájának, Mátyás főherczegnek halálával.

Saját éltes kora is meghozta a maga bajait. 1905 január 2-án jelentették a hirlapok, hogy József főherczeg súlyos beteg. Mennyire súlyos beteg, azt abból következtethettem, hogy ő, ki minden levelemre azonnal, még pedig mindenkor maga, felelt, újévi üdvözetemet már csak titkári hivatala útján viszonzotta, utolsó levelemre pedig már csak a gýászjelentés válaszolt. Jól-

lehet halála híre nem ért váratlanul, mind a mellett engem is megdöbrentett.

A minő nagy volt örömünk, mikor József főherczeg a maga kéziratát a M. Tud. Akadémia ítélőszéke elé terjesztette, a minő büszkeséggel töltünk el, mikor e korszakosnak bizonyult munkát az Akadémia kiadványai közé iktattuk, a minő lelkesen választottuk tiszteleti taggá, mikor tudományos érdemeinek hálás elismeréssel akartunk adózni: oly nagy lett a mi gyászunk, a mikor elvesztettük.

Láttam azt a végtelen komor éjjeli fölvonulást, a mikor koporsóját ugyanaz a fekete zárt koci hozta föl a budai várpalota kápolnájába, mely nyolczadfél évvel ezelőtt felejtethetlen Erzsébet királynénk földi maradványait szállította volt.

Jelen voltam másodelnökünkkel együtt temetésénél s láttam azt a fejedelmi gyászpompát, a hódolat és szeretet ama számtalan jelét, melylyel ravatalát környezték s koporsóját az örök nyugalom helyére, a nádori sírboltba kísérték.

Mikor József főherczeg cigány nyelvtanát a M. Tud. Akadémiának bemutattam, beszédemet e szavakkal fejeztem be:

„Ismertetésemből, úgy hiszem, szemlátomást kiderült, hogy szerzője, kiben a magas polcz fénye a tudomány világosságával egyesül, a M. Tud. Akadémia részéről a legmélyebb hála s az osztatlan elismerés koszorúját teljességgel megérdemli.“

A magas polcz fényét a sir sötétsége váltotta föl; de azok a sugarak, melyeket dicsőült tagtársunk a maga tudományával, hazafias tevékenységével és szeretetével a magyar nemzetre árasztott, soha el nem enyésznek.

F ü g g e l é k.

József főherczeg levelei Ponori Thewrewk Emilhez.

I.

Budapesten, 1887. 18/1.

„Tisztelt Tudor és Tanár Uram!

Mivel hosszabb szünet után Jókai barátom által újra a cigány nyelv tanulmányozására indítottam és már is munkám nyelvtani részét átadtam a Magyar Tudományos Akadémiának, érzem, hogy szükségessé vált a kiegészítő részt, t. i. a szótárt is valahára napfényre bocsátani. Ez azonban nagy munka, mert eddig hatszáz egynéhány lapra terjed, részben rendezve, részben szétszórt lapokon rendezetlenül följegyezve. Mivel nyári hivatalos utaim csak télen engednek ily munkákkal foglalatoskodnom és akkor is csak időnként, még csak jövő, azaz 1888-iki tavaszig leszek kész az összeállítással. Rendezem párhuzamos rovatokra beosztva, a tájsházások szerint, beleértve néhány indiai nyelvet is. Ezt a szótárt eddig csak Miklosich és Jókai látták.

Összeállítottam nagyrészen saját gyűjteményeimből, részben mások kézírataiból és nyomtatott könyvekből, de csak olyanokból, a melyeknek szerkesztői megbízhatók. Mint új szerzemény jön hozzá Mr. Charles Leland angol cigány szógyűjteménye, a melyet naponta várok. Sztojka és Balogh művei csak részben használhatók, mert sok nem mindig szerencsésen sikerült saját képzett szót tartalmaznak. Mindezeket csak azért jelentem be önnek, mivel netalán Jókaitól tudomása lehetne egy ilyféle szótárról és netalán azt hihetné, hogy már kész. A szótárnak az az előnye lesz, hogy a nagyon is szíves uraknak nem lesz annyi bajuk vele, mint a nyelvtannal, a melynek beható és fáradságos átvizsgálása örök hálára kötelezett le. Ajánlom magamat további kedves emlékébe, maradván, őszinte tisztelője: József főherczeg.

II.

Alesuthon, 1887. 20/1.

Tisztelt Tanár és Tudor Uram!

Mellékelve küldöm azon munkák leltárát, melyek az általános cigánybibliographiáról szólnak és melyeket ismerek: Miklosich kézíratainak leltárát, úgymint a néhány nálam találhatóakat és végre az általam ismert könyveket, melyek vagy hazánkban jelentek meg, vagy hazánkiai által írtak, vagy magyar cigányokról tárgyalnak. Sajnálom, hogy könyvtáram szegény a cigány bibliographiában, de többet végeztem szóval a romákkal, mintsem bírtam volna könyvekből, sőt bevallom, hogy sok cigány munkáról tudomásom sem volt. Az első, mely kezembe jutott, Liebich „Die Zigeuner“ volt, akkor pedig már beszéltem ezen nyelvet és tapasztaltam, hogy a német helyesírással nem képes az ember más nyelv hangjait kifejezni. Beszéltem Liebich cigányaival és a szerint kügazítottam szótárát. A munkák megítélése igen bajos reám nézve; p. o. Ilnátko oly szíves volt nyelvtanát diszpóndányban nekem küldeni. Csak nem írhatom oda, hogy a nyelvtan szabályai „Puchmayer cseh cigány Romani ésib“-jából másoltattak le, mert a tót cigányok némileg eltérő szabályok szerint beszélnek. A szótárban sem egyvidékiek a szavak. Tehát írtam neki, hogy igen hasonló a cseh-morva tájszóhoz. Más írók megtámadták, de én nem akartam sérteni és jóakarátját elismernem kellett. Más Miklosichesal, a kivel folytonos levelezésben álltam és a kivel sokat együtt tanakodtunk különféle kérdésekről. Maradt még egy fontos kérdés, melyet nem mertünk tovább ventilálni: t. i. hol szerezte egy írást nem tudó miveetlen nép a gazdag nyelvtant? Elhozta-e Indiából? Ámde Indiában az élő nyelvek e tekintetben mind szegényebbek. És még sem lehet föltételezni, hogy egy annyira a világban elszórt nemzet más nyelvek mintájára egyetemes nyelvtant alakított volna. Talán még élt a szanszkrit és prákrit, midőn fölszedték sátorfaikat Indiában? Ajánlom magamat kedves emlékébe, maradván őszinte tisztelője: József főherczeg.

III.

Alesuthon, 1887. 24/1.

Tisztelt Tudor és Tanár Uram!

Folyó hó 22-éről kelt levele tárgyalja a magyar cigányzenét. Fájdalom, nincs jó hallásom és nem tanultam soha zenét, de annyit mégis meg tudtam ítélni más országokbeli cigányoktól hallott zenében és énekben, hogy az eltér a honitól. Midőn Muttershausenban (az akkori nassauai hercezségben) egy cigánytelepen több hetet töltöttem és teljesen velük éltem, énekeiket és zenéjüket, mely bűgő-sípból, furulyából, tilinkóból, gitárból és hárfából állt, hallván, észrevettem, hogy, habár a cigány tűz és változó bús és víg megvolt a nótákban, mégis más hangzással bírt. Nem volt az a változatosság, mint nálunk a lassú és friss között. A török cigány-tánczosnőkkel többször Orsován és Mehádián találkoztam, ezekhez járult tamburin, nagyobb-kisebb gúzsza és sípok (mint a szerbeké). Ezen zene éppen nagyon egyhangú sírós. Az oláh cigányokat évente hallok kisjenői jószágomon. Ugyanoly hangszerekkel, mint a magyaroké, nagyon unalmas kólót húznak, nincs abban semmi magyar hangzású dallam. Újlag rendeltem most különféle antiquariatusokban régi és újabb cigányokra vonatkozó munkákat. Ha több összegyűl, bejelentendem névsorukat.

Ajánlom magamat kedves emlékébe, maradván

őszinte tisztelője

József fh. s. k.

IV.

Alesuthon, 1887. 6/2.

Tisztelt Tudor Uram!

Ne tessék rám neheztelni, hogy mult hó 30-áról kelt levelére csak most válaszolok, de egy hétig voltam erős hurut által az ágyhoz kötve. Talán inkább elővigyázatból, tekintve a nem biztos időket, az északkelet felé föltornyosult sötét felhőket; honvédnek csirájában kell elnyomnia testi baját, hogy harczképes legyen, habár remélhető, hogy csak szükségtelen elővigyázatból is. Fogadja tehát most szívesen legbensőbb hálámat azon érdekes három műveért, melyekkel meglepni méltóztatott. Éppen jókor érkeztek, hogy unalmas tétlenségemben vigasztaljanak. Fölötte örvendek annak, hogy az Akadémia önt bízta meg a kiadás körüli teendőkkel, csak sajnálom, hogy ezáltal terhére estem. Gyöngélkedésem alatt magam is körültekinték a magyar irodalomban, alig van regény, mese stb., melyekben nem volna szó cigányokról. Főkép Jókai legtöbb munkáiban szerepelnek. Az ön által említett kéziratokról sejtelmem sem volt, igen érdekesek lehetnek, főkép az, melyet egy oskolavégzett cigány írt. A hogy tavaszkor Erdélybe jövök, iparkodandok azt megláthatni, kár volna, ha a muzeumban olvasatlanul megfakulna. Jelentem egyúttal, hogy folyó hó 9-én délután Fiumébe indulok, mint növényhonosító. Talán közölhetek ismét

valamit a növénytani lapokban. Ha pedig esős idő lesz: a cigány szótáron dolgozandók.

Ajánlom magamat szíves emlékébe, maradván

őszinte tisztelője

József fh. s. k.

V.

Fiumében, 1887. 26/2.

Tisztelt Tudor Uram!

Őszinte hálát mondván szíves, f. hó 22-éről kelt leveléért és azon sok fáradozásaért kis munkám körül, jelentem, hogy Budapestre valószínűen április hó vége felé jövök, addig is rendes téli hurutjaimat az enyhébb égalt alatt gyógyítván. Nagyon örvendendek akkor személyesen tárgyalhatni Önnel mind a bibliographiát, mind más nyelvészeti ügyeket. Mellékelve felsoroltam néhány munkát, melyeket most sikerült megszerezniem. Jelenleg itt tartózkodik egy fiatal Siami herczeg, ki katonai intézetekben nálunk neveltetett és jelenleg hadapród az itteni cs. k. ezrednél. Reményilem, hogy anyanyelvét még tudja, mert szándékom vele összeköttetésbe lépni. A cigány-magyar több tájszólasbeli szótárom rendezésén dolgozom most is lassacskán, de még csak az a bötfü 25. lapját értem el. Naponta csak 1—2 órát töltök ezen munkával. A szavak rendezését úgy intézem el, hogy a származásra rokonok egymás után felsoroltnak, ha nem is éppen alphabetikus rendben. Úgy p. o. az igéknél a töige, ennek mult-részesülője, ebből származó igehatározó, műveltető-, gyakorító-alak, igei főnév s a t.

Ajánlom magamat további kedves emlékébe, maradván

őszinte tisztelője

József fh. s. k.

VI.

Fiumében, 1887. 23/3.

Tisztelt Tudor Uram!

Folyó hó 13-ától 21-éig' be lévén szüntetve minden postai és távirdai közlekedés Fiume felé, csak tegnapelőtt kaptam becses levelét és a cigány bibliographiát az osztrák déli vasúton. Még a m. á. vasúton 3—4 napig tartand a hófúvások áttörése, ha a ma beállott sci-rocco esőzés nem segít a munkákon.

Csudáлом működését, sohasem hittem volna, hogy annyira kiterjedt a cigány irodalom, igaz, hogy keveset gondoltam vele, mert csak a nyelvészeti részét vettem igénybe. Egy megjegyzést a statisztikai rész 8. lapjához csatoltam Debreczenre vonatkozólag. A népszámlálás 1881-ben nem vette föl a cigányokat mint külön nép- és nyelvfajt, pedig magam sokat járok a debreczeni cigányvárosban, hol az igazi magyar-rom tájszó uralkodik. Telepített rom-ok, koromfeketék, részben mesteremberek, részben állandó lakással bíró csavargók.

Rómer tanárom figyelmeztetett Lugosy debreczeni tanárra, ki akkoriban nem tudott kifejezést találni a magyar cigány nyelvben a

„jóllakni“ szóra. Rómernek akkor írtam, hogy ez cigányul „me cháv man csáló“ = tele eszem magamat, „me szinyom csáló“ = tele vagyok hangzik. Utólag ezen kifejezést a debreczeni rom-ok között használtam és ők értették és mindennapi kifejezésnek tekintették.

Alcsuthon van 3 megmagyarosodott család: Torma, Járóka, Balogh; Göböllyjárási pusztámon egy, Sarlai; látszik rajtuk az indus typus, de nem szeretik hallani, hogy őseik nem magyarok valának. A nép összeírása e tekintetben nem megbízható, mert az illető tisztviselők nem nyelvészek. A cigány nyelv lassan mégis elenyészend, csuda, hogy eddig élt, azért iparkodtam Miklosichsal annyira még emlékeit föntartani. Čop Lenger Marlet Mara író nő most kutat a cigányok után Algerben, Afrikában. Két törzsöt talált, a kit az arabok idegennek vallanak és kik nyelvüket közölni nem akarják. Küldtem neki núbiai, török és kisázsiai cigány szótár kivonatokat és néhány beszélgetési tételeket. Ha cigányul helyesen tudja megszólítani, megnyerendi bizalmukat. Spanyol cigány van ott több is, azt tudom, de azokkal más cigány alig tud beszélni.

Szótárommal sok bajom van, csak az 56. lapra jutottam, nagy munka a sok anyagot rendezni; pedig úgy vélem, hogy 1000 lapon túl is fog terjedni.

Mr. Leland még nem küldte nekem az angol cigány szógyűjteményét, melyet szinte fölvenni szándékom, mert ő nagyon megbízható gyűjtő és jól beszél cigányul. Ajánlom magamat kedves emlékébe, maradván legőszintébb tisztelője József fh. s. k.

VII.

Tisztelt Tudor Uram!

Folyó hó 7-éről kelt szíves leveléből legnagyobb érdeklődéssel kísérem két tőlem eddig nem ismert eseményt, t. i. hogy hirneves vezéreink között cigányok is voltak és hogy Kis-Egyiptom Indiában keresendő, ez utóbbi döntő és ezt a cigány nyelvből bebizonyítani nem nehéz.

A szindhi nyelvben rengeteg cigány szót találni, melyeket részben ki is mutattam, a bihari nyelvet beszélő indusok ezekkel a szindhikkel határosak és az ezen nyelvben megjelenő kitűnő angol munka már is első füzetében hoz annyi szavat, a melyet a cigányból értek, mint a mennyi semmi más ind nyelvben nem található.

A cseh-morva cigányok magukat zindo esz. zinde tsz., a németek szinto, zinto-nak nevezik, ez is lehetett a szindhi-ből.

Leland indiai dom-jait rom-ból származtatja, de ezek is elég közel laknak a szindhi-hez, közelebb sokkal, mint az elszórt cigányok egymáshoz.

Mult hét végével egy igen érdekes munka jelent meg: „Die Mundart der slovakischen Zigeuner, herausgegeben mit Unterstützung

der kais. Akademie der Wissenschaften in Wien von Dr. Rudolf von Sowa, k. k. Gymnasialprofessor. Göttingen, Vandenhoeck und Ruprechts Verlag. 1887.“ 8-adrét. 194 lap. Ezen munka részletesen tárgyalja a nyelv rokonságát, tájszólásait, idegen befolyásokat, hanglejtéseit s a t. Részletes nyelvtan, analytikus és synthetikus rész. Mesék, mondák és rövid szótár. Csak tegnapelőtt kaptam és most kertész lévén, átfutottam csak és úgy vélem mégis, hogy nagyobb-részt a tanár úr nem compilálta, hanem romoktól vette föl. Ő tren-csényi cigányokkal foglalatoskodott, a melyekkel a nyitrai honvéd-táborban gyakran találkozom, tehát rögtön rá is ismertem nyelvükre. Ezen munka összehasonlító része, főkép az s, sz, h böttük eleserélése, szinte szindhire mutat.

Mara Čop Lenger Marlet fiatal írónő Algirből tudósított, hogy ott sok spanyol cigányt talált, de azokat nem érti, a mi igen természetes, mert én sem értem, vagy legfőlebb igen keservesen értem őket. Azonban talált ott más cigányokat is, melyeknek tölem neki fölirt mondatokat török, ázsiai, magyar és szláv dialectusokon fölolvastott és melyeket nehézség nélkül megértettek. Ő a cigány királyt keresi, lehet, hogy locális királyt talál, de általánosnak a mi rom-aink között hire sincsen. Szerencse volt, hogy első kitűnő nyomdának csak a teteje égett el és örvendek, hogy tűzoltóink jól viselték magukat. Régi fogalmazványaimból azonban néhány hónap lefolyása alatt kéz-iratomat ismét pótolhattam volna. Szótáram csigalépésekkel halad, mert szép az idő és ültetek pálmát pálmához tengerparti kertemben.

Ajánlom magamat kedves emlékébe azon tudósítással, hogy Jókai ittléte alkalmával ígérte, hogy sok cigány adatot fog Önnel közölni.

Maradok

őszinte tisztelője

Fiumében, 1887. 15/4.

József fh. s. k.

VIII.

Fiumében, 1887. 30/4.

Tisztelt Tanár és Tudor Uram!

Bocsánatot kérek, hogy 16-áról kelt szíves levelére oly sokáig nem válaszoltam, de őszintén bevallom, hogy a szép idő több hosszabb tengeri kirándulásra csalt és a többi időt fölhasználtam újabb honosítási kísérletekre kertemben.

A nyelvtan alakja igen díszes és újra csak köszönhetem ezt szíves folytonos fáradozásainak.

A négytagos cigány szavaknál a német dialectus szerint a harmadik szótagra, ha rövid is, esik a hangsúly, úgy mint a 3 szótagosaknál, a magyar dialectusban a 3 tagosaknál, ha rövid is, az utolsóelőttire esik, a négytagosaknál inkább az első tagra teszik a súlyt, po. ásztaribe, ámbár itt az első a rövid, a második a hosszú.

Az igaz, hogy a sok dialectus, mely hazánk romái között létezik, igen nehéz határozottan megmondani, melyik magyar, tót, oláh, szerb, szirmiai s a t. cigány dialectus. Sztojka oláh cigány grammaticával és szótárral, de kiejtése inkább magyar. Azért az ő nyelvtani alakjait külön megjegyzésben tettem ki, mint az Alsó-Duna és Tisza között. Ajánlom magamat kedves emlékébe, maradván

öszinte tisztelője

József fh. s. k.

IX.

Fiumében, 1887. 27. Junius.

Tisztelt Tudor és Tanár Uram!

Tegnap szüntettetett meg a nyolcz heti vesztegzárom, mely alatt, mint annak végrehajtója, elzárva a világtól, annyi dolgom vala, hogy kellett a cigányokat cserben hagynom.

Müller hangsúly-jegyzetei tökéletesen felelnek meg a valóságnak már azért is, mivel a magyar cigányok igen is ingadozó alakokban használják. Formulázása, a hogy írja, egészen helyesen felel meg.

A zenészek Fehér- és Zalamegyében po. így is szólnak: „mrő csävörő színye bárő“, míg Somogyban találtam olyanokat, kik így hangsúlyozták: „mrő csävörő szlyē bárő“.

Leghelyesebb volna e szerint a zárjelek közé helyezetteket is meghagyni. A legnehezebb problema a nagyidai nóta, érthető szavait helyreigazítva már Jókai barátomnak is megfejtém, de valami összefüggő értelmet kihozni a szövegből lehetetlen. Úgy vélem, hogy mivel se cigány, se én nem értjük, eredete az lehet, hogy egy a nyelvet nem ismerő a hangok szerint följegyzé, de nem helyesen. Nem is képzelhetem, hogy régi időben ennyi érthetlen szó lett volna e nyelvben, melyek később elvesztek. A mellékletben a lehető megfejtés. Egyiptomi nyelvekhez nem értek, de az élő indus nyelvek szótáraiból, sőt a szanszkritből sem találtam az érthetetlen szavakra magyarázatot. Sztojka Ferencz sem értette.

„Farohesz“-t így magyarázom: F, ph, pf igen gyakran különböző tájszólásokban elcseréltetik, tehát csak pharo = nehéz, vagy phuro = öreg lehet, míg „hesz“ egyszerűen hjesz, hisz, szlye, színye; hom, szom, szlyom, színyom vagyok segédige tsz. 3. szem.

Ez esetben hiába hivatkoztak rám a cigányok, mert én sem igen értem a nehéz szavakat.

Mellékelve küldök még egy érdekes manuscriptot, használat után kérem nekem visszaszármaztatni, mert én is az apátnak hazaküldöm. Megfelel a dunáninnenzi zenészek nyelvének, de érdekes volna a tudomány szaporítására kinyomtattatni.

Ajánlom magamat kedves emlékébe és jelentem, hogy talán ezen hét végén hazaviszem kis reconvallescenseimet.

Maradok

öszinte tisztelője

József fh. s. k.

X.

Tisztelt Tanár és Tudor Uram!

Julius hó 27-éről kelt levelére csak oly későn válaszolok, mivel negyedszer és pedig igen behatóan átkutattam könyvtárom nyelvészeti osztályát, de bizony újat nem találtam a rom-nyelvre vonatkozót. Így tehát III. „A cigány mint a szépirodalom és művészetek tárgya” minden megjegyzés nélkül kerül vissza kezeibe.

Csak annyit jelenthetek, hogy Lenger Marletné az „Adelhöfe” folytatását, t. i. „Südslavische Frauen” cím alatt semmi külföldi és osztrák könyvkiadó nem vállalta el, mivel a francia regényíró-módor minden nemesebb érzést végkép tönkretett, így tehát Grill Richarddal vállalták el annak kiadását hazánk földjén, habár németül is írta horvát testvér irónónk. A munkában sok cigány adat lesz, melyeket én közöltem a szerkesztőnével. De ezen munka még nincsen kezünkben, reménylem azonban nemsokára napvilágra kerül.

Egy régi kézirat van most Falk és Veigelsberg Leo kezei között („Anna Boekler”), melynek kiadására Jókaitól ma nyert levél szerint vállalkozand a P. Lloyd és Nemzet szerkesztője; megczáfolja a gyermekeladási és lopási tulajdonokat, melyekkel a cigányokat vádolták, de munkája kiadása előtt meghalt, így tehát jogosítva érzém magamat, azt a nagy világ színe elé bocsájtani.

Folyó hó 7-éről kelt levelére következőket válaszolhatok: thröni, throni tör. c. = zsámoly (bolgárul tron' = trón vagy ülés a templomban, mely menyezet alatt áll). Θρονί. csiben, csibena (-ben, -pen, -be végzők) mind kivétel nélkül a-val képzik a többesszámot. Ez a magyarázat helyesebb lett volna mint megjegyzés. Így jár a gyakorlatlan író, hogy maga érti, de nem számít rá, hogy nagy közönségnek ír, mely nem köteles cigányul érteni.

A török cigányok a vasat különfélekep nevezik, úgymint: sasztir, szasztir, szasztér, szasztiri (szanszkrit: s'asztirá).

Az -isz, -osz végűeknél (rövidítve -i, -o) így áll helyesen a török: szulivári esz. és tsz. kantár, kantárok;

suvár, usvár = kantár esz., suvarozó, usvarozó = diminutiv; kantárka egy. (συλλβάρι, σουλιβάρι, σολβάρι; görög);

többesszám: suvárá, usvárá, szulivári = kantárok.

A magyar cigányok a „szavari”-t egyes- és többesszámban egyformán használják.

Az oláh szálavári egy. és tsz. (másképen karpén, karpéna = kantár, kantárok);

cseh-morva: szavaizs esz., szavariszi tsz., csanyecskosz esz., csanyecskoszi tsz. = kantár, zabla;

német: szavari egy. és tsz. = kantár, zabla (szavara tollhiba);

vándor: szavarisz, szavari esz. és tsz. = kantár (szavare tollhiba).

Ajánlom magamat kedves emlékébe, maradván halás

Alesuthon, 1887. 10/8.

Öszinte tisztelője József fh. s. k.

XI.

Tisztelt Tanár Uram!

Mellékelve küldöm az angol és amerikai cigány tudósok címét, úgymint Podhorszky másik levelét, mely összefüggésben áll az átadottal. Kedves emlékébe ajánlva

Budapesten, 1887. 31/8.

József fh. s. k.

XII.

Alesuthon, 1887. 8/10.

Tisztelt Tudor Uram!

Fogadja őszinte hálámat az átküldött „Fundamentum linguae zingaricae“ 15 példányáért. Elküldök ezekből néhányat ismert cigánykedvelő tudósoknak. Egyszersmind azon kérdő kéréssel fordulok Önhöz: Lehet-e az „Egyetemes Philologiai Közönyre“ előfizetni vagy sem? első esetben belépnék az előfizetők sorába, mert nagy érdekléssel kísérek minden Philologiai tudósítást és szeretnék haladni ezen tudományon. Az örmény területen föltalált cigánytelepek a X. századból nagy fontossággal bírnak a nép történelmében és talán még újabb kutatásokra adandának alkalmat.

A Fascic. 119. Nr. 15. mellékelve visszaküldöm.

A cigány nép jellemére némi világosságot terjeszt nemrég kezdett és jó eredménnyel folytatott azon kísérletem, hogy Göböljárásai pusztámon alkalmazom mindenféle munkára. Az ürge fogás már régi idő óta létezett, de jelenleg már földmunkához is állanak, mint fűtő a cséplőgépeknél sat. Már egy kis sereg állandó szolgálatomban van. Erdélyben ez mind létezett, mert ott a béreseket, eselédeteket majd mind cigányok. Göböljárásai ispánom tanul is már cigányul.

Ajánlom magamat kedves emlékébe maradván

őszinte tisztelője

József fh. s. k.

XIII.

Tisztelt Tudor Uram!

M. h. 22-ikéről kelt nagyon érdekes levelét Kisjenőn kaptam a hangjegyekkel együtt. Ott voltam Józsi fiammal vadkan pusztításra, de egy erős hurut, mely még most is kisebb mértékben tart, nem engedé részt vennem a vadászatokon, így tehát a kis-jenői oláh telepített, magyar telepített zenész és oláh vándor cigányokkal mulattam. Úgy is, ha hírem jár, ott gyülekeznek házam körül. A zenészek, a kiknek primásuk kótákat ért, megismerték a Violából származó nagy-idaei nótát, de ők is oda nyilatkoznak, hogy ez nem egészen az eredeti. A Quodlibetet nem egészen ismerték, de hasonló dalokat azonban akadály nélkül húztak el.

A szövegeket semmiféle cigány nem érti és úgy mint én is, csak egyes szavakat összefüggés nélkül magyarázhatnak.

Mellékelve találja a Quodlibet fordítási kísérletemet. Mind ezen szövegek lehetnek hallás után hibásan följegyzettek, oly valakitől, a ki a rom nyelvet nem bírja és kevés időt fordított a kellő kikérdezésre.

Három hét előtt volt itt egy ismert vándoresalád, ezek oláh cigányok; 4 nappal később érkeztek a Komáromra illetékesítettek, szinte vándorok, a melyek oláh-magyar keveréket beszélnek; po. az elsők: munró enyém, a második minro; magyar-tót cigányok mro, miro-nak mondják. Az elsők az r-t nagyon élesen és morogva ejtik ki, mintha 3—4 r volna, a második család az r-t egyszerűen, de élesebben mint a magyarban. Épp úgy a ph, kh, th az elsőknél mélyen gutturale rekedt aspiratióval, a mellett sok diphtongokat használnak mint főkép a nyugat-tót cigányok (l. Sowa, Die Mundart der slovakischen Z. 17. lap); a cs-t minden aspiratió nélkül, míg a második család a csh-t erősen aspirálja, mi a magyar cigányok befolyásának tulajdonítható és a hindi-ben is előfordul; a kh, ph, th-t ezek kevésbé aspirálják, diphtong náluk nincsen. Azonban ezek a tájszólási eltérések olyanok, hogy minden vándoresaládnak más nyelvtant (főkép a hangtanra tekintettel) kellene írni.

Az első banda oláhosan a végszótagot hangsúlyozza, a második az elsőt 2 tagos szókhál, hármasknál a 2-at, négyeseknél az elsőt és utolsóelőtti, p. o. munró hercegoná (1.); minro hercegoná (2.), a mi éneklő jelleget ad a beszédnek; (1.) mangaú tut baró rajá; (2.) mánga tut báro rája.

Most jobban figyelek mindezekre, mert érzem azon hiányt, hogy a hangsúlyozást eleinte nem vettem föl. Kell is jól vigyázni, mert, ha a táborba jövök, az egész társaság öregje, nagyja, apraja körül fognak és mind egyszerre beszél az ékesszólás legkiválóbb virágjaival, a mennyire ezt nyelvük engedi, a guló (édes), baró (nagy), sukár (szép), kiralutnó (királyi), lacsó (jó) mind megelőzik a czímet, a melyet vagy rajá (voc. úr), vagy hercegoná (voc. idegen szónál: herczeg) és végtére még uprutnó (legmagasabb) is követ. Főkép az asszonyok és leányok tudnak szebbnél szebb dicsérő czimeket adni és boldogok, ha ilyeneket viszonz az ember. Mivel néhány év előtt himlőt importáltak Alesúthra, a község nem engedi az itt táborozást, azért engedem hogy Göböljáráson egy félreeső legelőn szálljanak, hová aztán jut nekik kergés juh vagy hizni nem akaró disznó. A tisztartóm és göböljárási ispánom is már oly cigánybarátok, hogy kezdik a nyelvüket tanulni.

Ajánlom magamat kedves emlékébe maradván

Alesúthon, 1887. 3/11.

őszinte tisztelője

József fh. s. k.

XIV.

Tekintetes Tudor és Elnök Úr!

Fölötte megtisztelve érzem magamat azon érdemfölötti kiüntetés által, midőn parányi nyelvismeim munkám a budapesti philologiai társaság XIII. ünnepélyes közgyűlését arra birta, hogy engem egyhangúlag tiszteleti tagjának megválasztott. Örömmel fogadom el ezen kitüntetést, mely hazánk kiváló tudósai sorába lépni méltatott és hálásan köszönöm meg személyem iránt az által tanusított jó indulatjukat. Mult őszt óta gyöngélgedvén, nem merek egyelőre más útra kelni mint Vizkereszt után Fiumébe. Ha a zord időjárás az uraknak nem akadály, akár melyik nap ezen időszakban szívesen látnám a küldöttséget itt Alesúthon, mint kedves vendégeimet. Csak kérem velem tudatni, melyik vonattal szándékoznak Bieskére indulni és hányan, hogy e szerint fogataim ott várhassanak. Egy táviró-sürgöny az előző napon elégséges.

Maradok benső hálával

Alesúthon 1887. Deczember hó 26.

öszinte tisztelője

József fh. s. k.

XV.

Tisztelt Tudor és Tanár Uram!

Bocsánatot kérek, hogy csak oly későn küldöm vissza az 1827. czigány grammatikát és szótárt, de kevés időt fordíthattam rá, mivel észak-keleti szomszédunk más sürgősebb teendőkkal halmozott el, melyek azonban hála Istennek most már elintéztettek.

Mellékeltem hozzá néhány rövid megjegyzést.

A munka nagyon érdekes, mert olyan időből származik, midőn még kevesen gondoltak a romák nyelvével és mert nagy része saját tapasztalatokra alapítottnak látszik. Megérdemelné terjesztését szélesebb körökben. Mind a mellett nem állhattam el azon gyanútól, hogy a szerkesztő ismerte Puchmacher munkáskáját.

Főnt említett okokból szótárom e télen nyugodott.

Ajánlom magamat kedves emlékébe maradván

Alesúthon 1888. 6/1.

öszinte tisztelője

József fh. s. k.

XVI.

Alesúthon, 1888. 9/1.

Tisztelt Tudor és Tanár Uram!

Czigány nyelvtnom egy némely nyomtatott részében néhány hibát találtam még, melyek értelemzavarók, ezeket mellékelem, hogy az erraták közé lehessen sorozni. Valószínűen, mint kitűnik, a nálam maradt összevissza firkált makuláréból magam igtattam be a másolásnál.

Ma összeállítottam azoknak névsorát, kiknek ígertem a nyelvtant

és annak másolatát szintén átküldöm. Egy, fájdalom azóta jobb létre kelt át, t. i. Lugosi tanár Debreczenből, ki szinte velem cigány nyelvészeti összeköttetésben volt.

Megnyílt a vasút Fiumébe és az enyhe idő biztat arra, hogy e napokban induljak útnak, mert jöhet utána új hófuvás és kell hurutomat leráznom.

Ajánlom magamat kedves emlékébe maradván

őszinte tisztelője

József fh. s. k.

Czigány nyelvtanomból részint ígért, részint szánt példányai:

Ő cs. és kir. Főlsége könyvtárának.	Dr. Barna Ignácznak.
Rudolf főherczeg koronaherczegnnek.	Dr. Braun Gusztáv udvari tanácsosnak.
Fülöp Koburg herczegnek.	Budenz József tudornak.
Tisza minisiterelnöknek.	Hunfalvy tudornak.
Trefort minisiternek.	Lenger Marlet asszonyságnak.
Simor hibornoknak.	Ilnátkó tanárnak.
Haynald „	Jësina plébánosnak (Zlata Olešnicén).
Mihályovits „	Dr. Joest Vilmosnak (Berlinben).
Zalka egri érseknek	Jókai Mórnak.
Schlauch n.-váradí püspöknek.	Köppel tanárnak.
Császka szepesi „	Malatni „
Dulánszki pécsi „	Mr. Leland Charles-nek (Londonban és Philadelphiában).
Pauer fehérvári „	Dr. Miklosich Ferencz udv. tanácsosnak.
Mihályi lugosi „	Modrić J. N. redattore del Mattino.
Vaszary pannonhalmi főapátnak.	Trieszt.
Kaczvinszky premontrei prépostnak.	Mr. Sinclair, Bostonban egys. áll. Amerikában.
Rómer apátnak.	Dr. Wlislocki Henriknek.
Holdházy „	Győrfy Endrének, Pakson.
Fraknoi „	Libits } Alesuthon.
Steiner „	Láng }
Majér M. czisztarczita áldozárnak.	} cigányok.
Ponori Thewrewk Emil tudornak.	
— — Árpád —	
Sztojka Ferencznek	
Sági Baloghnak	}
Jónás Györgynek, Miskolczon	

Jönnek hozzá a nyilvános intézetek:

Magyar tud. akadémia.	Kolozsvári egyetem.
Philologiai társulat.	6 benzés gymnasium.
Nemzeti muzeum.	budapesti kegyesrendi gymnas.
Budapesti egyetem.	Debreczeni collegium.

Pataki collegium.

Alcsuthi róm. kath. iskola.

„ reform.

Göböljárasi

„ (ott cigányok is vannak).

Ezek egyelőre 56 példányt tesznek ki.

XVII.

Fiumében, 1888. 17/2.

Tisztelt Tanár és Tudor Uram!

Folyó hó 15-éről kelt levelét ma vettem és a mellékelt fényképért őszinte hálámat fejezem ki Önnek mint Öccsének. Igen köszönöm a szívesen velem közölt névsort, mely az én előjegyzetemet kiegészítő és már is bevezetett abba. Wlislocki, Gyulai Pál és Ascoli utólag már az enyémbe be voltak igtatva, ezeket az első összeállításnál kifelejtettem.

Nagy hálával tartozom Önnek, mint előadó tudósnek, de az egész M. T. Akadémiának is azon kiváló kitüntetésért, melyben engem és csekély művemem részesíteni akarnak. Iparkodni fogok, hogy idővel jobban kiérdemeljem. A nyelvtan pergamen-papirba való fűzéssel teljesen egyetértek, ez újabb időben a könyvek nagy diszére válik, egyszerű és mégis szép. Saját tapasztalásból tudom, hogy a túlságos czifra kötések mindig zavarba hoznak, mert könyvtárobomban a régi bőr és pergamen kötésektől nagyon elrikitanak. Utolsó levelem óta Radits miskolezi cigányprimástól kaptam leveleket, melyek az eddig hozzám intézettek között a magyar cigány tájszólásban leghelyesebben vannak írva. Ezen levelezés oka volt, hogy neki, illetőleg brugósának Jónás Györgynek Mariska leányom „Borúra derű“ nevű magyar nótáját küldtem, mivel panaszkodott, hogy nem hallgatják már Miskolcra a jó magyart. Ezen nóta, a hogy írja, boldog emberré tette, mert csak az ő zenéjét keresik most. Már az ilyen tempót is eltanultam a romáktól. Csak most jöttem rá, hogy a „Brassó“ nevű hirlap 2 év óta igen sok cigány mondát, mesét és éneket közöl, elő is fizettem ezen lapra.

Magamat kedves emlékébe ajánlva maradok

őszinte tisztelője

József fh. s. k.

XVIII.

Fiumében, 1888. 8/4.

Tisztelt Tudor Uram!

Már távirón adtam némi fölvilágosítást folyó hó 5-éről kelt szíves levelére, hogy t. i. márczius hó 9-éről nem érkezett ide a cigány nyelvtan. Ha Fiumébe volt ezimezve, lehet, hogy a hófúvásokban megakadt és a nagy összegyűlt posta halmazokban elenyészett, mert

háromszor voltunk itt elfújva ezen tél folytán, utoljára éppen márcziusban 8 napig; akkor a posta hol a magyar, hol az osztrák vonalon ment, de nagyon rendetlenül. Volna még azon lehetőség, hogy Budapestre vagy Alesuthra czimeztetett és ott vár reám, de ez valószínűtlen, mert mindent utánam küldenek.

Az itteni postán ajánlották, hogy Budapestről reclamáltassék.

Végzetlen sajnálom, hogy ártatlanul újabb fáradozásainak oka valék és azon gyanúba estem, hogy egy hónapig kések válasszal. Azóta két fiam itt lévén az ünnepi szünidőre, nagyon behatóan adták elő nekem székfoglalóját, mely őket roppantul érdekelte, annyival inkább, mivel valamit értenek a cigány nyelvből és így kiegészítették azon meglehetősen kimerítő tudósítást, melyet nekem a Nemzet hozott. Midőn ezt olvastam, hálás érzettel gondoltam azon tudós barátomra, a ki csekély munkámat kiváló és beható eszméivel magasabbra emelte, mintsem magában érdemelte. Ezért is fogadja hálámat. Azóta 4 igen érdekes cigány levelet kaptam Csomár Gábornétól, sátoros oláh cigány-nőtől Vaárlól, hol a hóban megakadt családjával. Korvay Lajostól Budapestről, Soroksári-utca 15, magyar tájszólásban. Jónás Gyuritól Miskolczi felsővidéki magyar tájszólásban. Gógi Károly hegedűstől Beszterczéről, erdélyi magyar-oláh keverék. Ez már kéri nyelvtanomat. Jónást kivéve csupa új ismerős.

Ájánlom magamat kedves emlékébe maradván

őszinte hálás tisztelője József fh. s. k.

XIX.

Fiumében, 1888. 10/4.

Tisztelt Tudor Uram!

Megérkezett ez alkalommal a 11 nyelvtan. A 9-én elküldöttet reklamáltam és bebizonyítottam, hogy márczius 12-én a házamban átvétettek és postakönyvemben beirattak a szolgálattelvő inas által, de tévedésből a kulcsárné által egy Alesúthra fiamhoz indított csomagba tétettek. Szigorú vizsgálatom által mindez kiderült és jövőre elejét veszem ezen zavaroknak a két József között. A munka kiállítása nem csak az én teljes tetszésemre nyerte el, de nőmet is és e tekintetben meg kell hajolni a nők előtt, kik sokkal jobb ízléssel bírnak, mint a férfiak. Újra köszönöm azon kiváló fáradságait, melyekkel lehetővé tette munkáskám megjelenését és azon Önnek tollából került philologiai bekisértet, mely mindenestre jóval túlhaladja az én egyszerű jegyzeteimet. Már közöltem Önnek azoknak névsorát, kiknek ígertem a nyelvtant, azóta még néhány tudós kérte, úgy hogy közel 80-ra rúg azon példányok száma, melyeket elosztani szándékozom. Ha szíves volna intézkedni, hogy hozzám jussanak. A hírlapokért fogadja őszinte hálámat. Már azt is hirdetik, hogy a budapesti cigány zenészek Jókai barátomat fölkérték, hogy nekik hozzám szóló levelet írjon; ha

románész akarják küldeni, csak bajuk lesz, mert biz ott nem igen tisztán értik és beszélik a nyelvet. A szótárral rosszul állok, mert rendezése sok bajjal jár és minden cigány levélből érdekes adatokkal szaporodik. Még sok idő kell hozzá.

Ájánlom magamat kedves emlékébe maradván

őszinte hálás tisztelője József fh. s. k.

XX.

Budapesten, 1888. 6/6.

Tisztelt Tudor és Tanár Uram!

Most érkezvén Nyitráról és holnap reggel Pécsre utazván találtam két becses levelét.

Kérdésére sietek röviden válaszolni. Egészen Önnek szakavatott belátására, úgy mint dr. Hermann Antal és dr. Kont Ignác válaszására bízom munkám német és francia kiadását, annyiaval inkább, mivel a külföldi vállalkozókat nem ismerem. Ott csak berlini, stuttgarti és müncheni antiquariusokkal vannak összeköttetésem.

Mellékelve küldöm Gonda Dezső hozzám érkezett levelét, mert a kérése a Czigány nyelvtan azon részét illeti, melyet Ön szerkesztett és melylyel rendelkeznem nincs jogom. Azonkívül a M. T. Akadémiának, mint kiadónak is van beleszólása.

Tisza-Szent-Miklóson (Torontál megyében) mult vasárnap 16 évi távollétem után megjelenvén föltűnt nekem, hogy ottani, azóta bevándorolt cigány gyermekek románész szólítottak meg. Kérdéseimre azt válaszolták, hogy az öregek sem ismernek látásból, de tudják, hogy cigány vagyok és azért küldték hozzám. Ezek a végtagok hangszólásával a Szirmiában divó tájszólást beszélik.

Ájánlom magamat kedves emlékébe maradván

őszinte tisztelője József fh. s. k.

XXI.

Budapesten, 1888. 18/6.

Tisztelt Tudor és Tanár Uram!

Az igen érdekes közlemények visszamellékeltetése mellett elfogadom szives ajánlatait a két fordítás ügyében. Hermann Antal cigány levelében maga is ajánlkozik a német fordításra és Hornyánszky Viktor kiadási föltételei oly előnyösek, hogy ilyeneket nem is vártam volna, épp ilyenek Katona Lajoséi. Fájdalom de a mostani világban tudományos munkák nem oly kelendők a sajtóvállalatoknál, mint a francia modern regények. Hermann levele magyar tájszólásban van írva és pedig telepített cigányok modorára. Föltűnt nekem: amara *themakri* mišto baripen, új jele, hogy a cigányok a nemet nem veszik szigorúan, mert eddig mindig himneműnek ismertem mint *themeszkerit*. A külföldön használt transcriptió nekem is előnyösebbnek tetszik, mert a

magyar orthographia nem ismeretes a nagy világban. Eredetileg munkám csak magyaroknak volt írva, tehát nem reflectáltam más írásmódra.

Stier Gottliebnek majd a német fordításból küldhetünk.

A hozzám érkező eredeti cigányoktól származó leveleket gyűjtöm, mert minden nyelvtani és helyesírási hibák mellett igen érdekesek, mivel eddig igen ritkán irattak ilyféle levelezések.

Ajánlom magamat kedves emlékébe maradván

őszinte tisztelője

József fh. s. k.

XXII.

Budapesten, 1888. 21/6.

Tisztelt Tanár és Tudor Uram!

A szívesen velem közölt Catalogue des livres de fonds-ot vissza küldvén, hálámat fejezem ki annak átengedése végett. Hat ind munkát találtam benne, mely még birtokomba nem került és melyeket rögtön meg is rendeltem. Maradok

őszinte tisztelője

József fh. s. k.

XXIII.

Budapesten, 1888. 4/9.

Tisztelt Tanár és Tudor Uram!

Fogadja legőszintébb hálámat a négy kölcsönbe küldött gitano könyvért, melyeket, ma délben érkezvén Nagy-Kanizsáról, találtam; nagyon érdekesek; megmutatják, mennyire tér el a spanyol rom a többiektől; csak bele tekintettem és láttam, hogy akkor is csak mint most a nyelvtani alakok spanyolok és kevés maradt az eredetiből és a szavak is nagy részben román (spanyol) eredetűek. Két esztendeje, hogy az úgynevezett Spanyol cigány király küldött nekem egy kis szótárt és nyelvtant, mely emlékezetem szerint ezekkel összevág. Ha megengedi, néhány hétig megtartom, mert holnap reggel folytatom körutamat, mely csak f. hó 28-án végződik. Csak 18-án leszek Budapesten.

Nagy-Kanizsán beszéltem egy szlapon cigánybandával (kertérárokkal), melynek vajdája egészen tisztán a török-görög vándorcigányok nyelvét is tudta, azonkívül a délszlávok között élőkét; rongyos, de intelligens ember volt. Ők állították, hogy soha sem láttak, de már híremet hallották: „thaj tu iszal lacsó thaj mistó baró raj“. Hajuk fakós végű sötét barna, testszínük olajbarna, szemük fekete, csak egy leány volt köztük egészen fekete. Mindössze 17 felnőtt és 20 kis gyermek, 3 szekér 5 lóval.

Ajánlom magamat kedves emlékébe maradván

őszinte tisztelője

József fh. s. k.

XXIV.

Alesúthon, 1888. 31/10.

Tisztelt Tanár és Tudor Uram!

Mellékelt levelet ma kaptam, de az illető kívánságának megfelelni bajos, nem ismervén ötét és tehetségeit. Ha cigány, akkor ő sem igen fog többet tudni mint társai, a kiknek mindegyike azt hiszi, hogy ő tudja legjobban nyelvét. Azonban lehet, hogy újabb tájszólás megismertetésére vezethetne. Hogy egy személyben tilinkó művész és vegyész igen feltűnő.

Nem tagadom, hogy Miskolczra írt leveleim nem éppen helyes cigányságban voltak szerkesztve, de ezt követelte czélom, hogy Radits értse.

Jelenleg Aurél testvére műveit nagy érdekléssel olvasom, ki orvosi szempontból, bölcsészetiileg a neki illő helyre emeli az embert a többi élő lények fölé. Czigány cseléd-telepem a göböljárasi pusztámon legszebb haladásokat tesz. Már többet is tudnak, mint ürgét fogni. Mindenféle munkákhoz alkalmazkodnak és igen gyors, ügyes és szorgalmatos dolgozók.

Ajánlom magamat kedves emlékébe maradván

őszinte tisztelője

József fh. s. k.

XXV.

Alesúthon, 1888. 12/11.

Tisztelt Tanár és Tudor Uram!

Tegnap én is kaptam a „két értekezés“-t és pedig Borbás Géza viltkei (Nógrádmegye) plebános levele kíséretében, ki azt írja, hogy a mint Ön helyesen eltalálta, szerzője Szabó István, 87 éves kazári pap; ajánlva van „Attila kardja“ gr. Eszterházy volt rozsnyói püspöknek és a „Czigányok ősei“ Molnár Ferencz, ezen püspök jószágkormányzójának. Az öreg urat nem tudta rávenni, hogy küldje nekem munkáját, tehát ő azt mondja, bátrabb lévén, tudta nélkül irányítá hozzám. Czigány nyelvtanomat elküldöm az öregnek. Kár hogy oly roppant szorgalom mellett, mely ily compilatióra okvetetlenül kell, nem szerzett magának saját tudományos véleményt, mert hiába, másnak eszejárása szerint bajos dolgozni.

Igen örvendek Leland huzamosabb tartózkodásának minálunk. Hermann Antal dicsőségére válik a gyors munka; nagy élvezettel olvastam véleményét a cz. nyelvtan fölött, mely a „Budapesti szemlé“-ben megjelent. Új cigány adatai fölötté érdekesekek. A velem közölt és szívesen egy időre átengedett spanyol munkákat ezennel hálásan visszaküldöm. Sikerült nekem azokat „Friedländer et Sohn“ berlini könyvtárus útján gyűjteményembe megszerezni. Azonkívül egy sereg új, indus nyelvekre vonatkozó könyveket is kaptam. Azok között szótárakat és nyelvtanokat latin betű transcriptióval mi igen kényel-

mes, mert a sokféle ind betűrend olykor sok fejtörésbe kerül. Vándor cigányok most naponta veszik igénybe a pusztáimon nekik szánt táborhelyeket, hol kis száraz fa és mustrás birka vagy sertés is kerül nekik.

Ajánlom magamat kedves emlékébe maradván

őszinte tisztelője

József fh. s. k.

XXVI.

Alcsúthton, 1888. 30/12.

Tisztelt Tanár és Tudor Uram!

Már december hó 8 áról adósa vagyok két levéllel és ezért kérem szíves elnézését.

Hálásan vettem jó üdvkívánatait és szívből viszonzom azokat. Adja a jó Isten, hogy a közelálló új évben, mint a fiatalságunk nevelésében egyik kiváló tudományos szakmában a legjobb sikert arassa és élvezze sokáig annak gyümölcsét. Mint részbeni munkatársa pedig folyton tartó jó egészséget és ép erőt kívánok Önnek, kiterjedt fáradhatatlan tudományos munkálkodása támogatására. Köszönöm a cigány nyelvtan német kiadásának átküldését, már többen vannak nálam előjegyzésben, a kik kívánják. A magyarországi néprajzi társaság alapítását örömmel üdvözlöm, mint egy újabb haladást a tudomány terén, mely a jelenben sok érdekes felvilágosítást adand annyira ismeretlen hazai népvizonyainkra és jövőre becses adatokat tartand életben, melyek már a végelenyészésnek haladtak elejébe. Örömmel fogadom el a cigány szakosztályának elnökségét, két oly szakavatott előadó segédkezése mellett. A cigány litteratúrában ismét új mű jelent meg Adriano Colocci-tól: „Gli Zingari storia d'un popolo errante“ Torino, Ermanno Loescher, 1889. A szerző nekem ajánlotta. Az olasz cigány tájszólásban hozzácsatolt szótár mutatja, hogy az illető élt a cigányok között. E napokban Ságbi Balogh Jancsi leánya, Pusztaji Sári irt nekem cigány levelet és elküldötte két csinos sajátkezű munkáját: egy kosárban levő rózsacsokrot és a magyar czimert, mind színezett gyaluforgácsból készítve. Levele mutatja, hogy apja szótárát nem igen tanulmányozta.

Ajánlom magamat kedves emlékébe maradván

őszinte tisztelője

József fh. s. k.

XXVII.

Budapestten, Margitsziget, 1889. 28/6.

Tisztelt Tudor és Tanár Uram!

A budapesti philologiai társaság oly szíves volt Ön által kettős családi ünnepem alkalmára üdvkívánatait hozzám intézni. Nem tagadhatom, hogy az isteni gondviselés minden tekintetben boldogsággal és megelégedéssel áldott meg, de tetőzi az emberi élet ezen kincseit

azon benső részvét, melylyel egyesek és testületek szeretett hazám területén kitüntettek. Fogadják legőszintébb hálámat Önök is, kik társulatuk körében magukévá tettek. Maradok váltig és szívből ragaszkodó társuk

József fh. s. k.

XXVIII.

József Főherczeg és Főherczegnő Ő Csász. és Kir. Fenségeik
meghívják

Ngs. ponori Thewrewk Emil egy. tanár urat

leányuk Margit Főherczegnő Ő Csász. és Kir. Fenségének Thurn-Taxis Albert herczeggel, folyó hó 15-én délelőtt 11 órakor Budapesten, a magyar királyi Várak sz. Zsigmond-kápolnájában tartandó házassági egybekelése egyházi megáldásának ünnepélyére.

XXIX.

Alcsuthon, 1890 Augusztus 3-án.

Kedves Tanár és Tudor Uram!

Bocsássa meg, hogy legőszintébb és legbensőbb hálámat Julius hó 9-étől mostanáig halasztám, de nagy volt a hajsza. Azért még most is visszhangzik szívemben a költő szép és megható üdvözlete, melyet szétküldöttem jó rokonaimnak és barátaimnak, a két remek nagy díszpéldányt elvitte a boldog pár, kiknek nevében szinte hálás köszönetüket ezennel küldöm. A hajsza pedig abban állt, hogy a menyegző előtt sok rendezni valóm volt, mint családapának, szerződéses, Bécsben a trónlemondás, azután az ünnep maga, rögtön utána fiaim vizsgálatai Pannonhalmán, erre az Ischlben véghezment nász és onnan hazatérve ebéd alatt hitt a harang, mint tűzoltót, Fölesuthra, úgy, hogy az íróasztalom jó sokáig árván várt, pedig jól megtelt válaszára váró üdvözlésekkel. Tehát fogadja most oly későn is szívesen azon hálám szavait, melyek őszinte szívből keltek.

Maradok váltig

őszinte tisztelője

József fh. s. k.

XXX.

Margitsziget, 1890. 30/8.

Tisztelt Tanár és Tudor Uram!

Szíves levelére válaszolván, tudomására hozom, hogy folyvást itt a szigeten tartózkodom. Igen örvendek, ha ideje engedi, engem itt felkeresni. Reggel 9 óráig a cigányzenénél, este 5—7-ig a katonazenénél, délután 3—4-ig lakásomon vagyok, a többi időt a kertben töltöm. Ha velem tudatja, mikor jöhet, otthon várandom.

Őszinte tisztelője

József fh. s. k.

XXXI.

Alcsuthon, 1890. 15/10.

Tisztelt Tanár Uram!

Mellékelve átküldöm a cigány levélgyűjteményt, megjegyeztem minden egyesnél, melyik tájszólásba sorozható. Van közte egy magyar nyelven ismert, érdekes annyiban, hogy úgy van írva, a hogy a cigányok beszélnek a mi nyelvünkön. Ha ezen levelek nem kellenek többé, legyen szíves nekem visszaküldeni, mivel szándékom őket eredetükben eltenni. Van még több, de nem cigány nyelven írtak, melyeket mint nem érdekesekeket, visszatartottam a gyűjteményből. Hermann Antal tanárnak küldtem naptára részére egy vándorcigány nyelven írt fölszólítást a sátorosokhoz a civilisatio érdekében. Most, midőn a közigazgatás szigorúbban jár el velük szemben, nem igen látok más módot művelődésükre, mint ha saját nyelvükön meggyőzheti az ember, a mi igen nehéz, mert oly szegény nyelven keserves az ékesszólás.

Ajánlom magamat kedves emlékébe, maradván

őszinte tisztelője

József fh. s. k.

XXXII.

Alcsuthon, 1890. 22/10.

Tisztelt Tanár Uram!

Folyó hó 19-éről kelt levelét a fehérmegyei tűzoltó-szövetség gyűléséről és az avval összekötött gyakorlatról, pusztáimról hazatérve találtam.

Mellékelve küldöm az első, tegnap két példányban kapott cigány sürgönyt nyelvészeti észrevételeimmel. Sajnáltam a távirótiszteket, a kik rajta sokat fáradoztak és részben a vonalzavarra kenték a hibákat. A válaszat szíven írva küldtem, de ezen levelemet fagyos kézzel firkálom, mert vízzel működünk egy gyurói újan kipróbálandó szivattyúval.

Ajánlom magamat szíves emlékébe, maradván

őszinte tisztelője

József fh. s. k.

XXXIII.

Alcsuthon, 1890. 23/11.

Tisztelt Tanár Uram!

Bocsánatot kérek, hogy a cigány levelek javításával annyira késtem, de mentegetésül szolgáljon, hogy 21-én vettem kézhez és az nap az itteni fázvány vadászatra érkeztek vendégeim és egyúttal Józsi fiam jövődöbéli katonai nevelője, Bartal Béla vezérkari százados, kivel az egész kiképzési tervet megbeszéltük; így tehát csak ma reggel jutottam a munkához, el is végeztem 7 óráig. Csak egyes betűket igazítottam az eredeti levelek szerint. A kék írónnal jegyzett helyekre vonatkozva egy külön lapra írtam a magyarázatokat. Mult héten 2

napig volt itt 6 szekérrel azon vándoresapat, mely a tiszta török cigány tájszóláson beszél. Fölküldték hozzám a szép Ilkát, a ki a kertben elfogott és a táborba hitt. Sok panasza volt a csibálónak a mostani szigorított rendeletek ellen. Azon tanácsot adtam nekik, hogy telepedjenek le és hagyják abba az örökös czél nélküli kószálást. De újra felsültem ajánlatommal.

Ajánlom magamat kedves emlékébe, maradván

őszinte tisztelője

József fh. s. k.

XXXIV.

Alcsúthon, 1890. 7/12.

Tisztelt Tanár Uram!

Fogadja legőszintébb hálámat f. hó 3-áról kelt szíves leveleért és az „Eredeti cigány levelek“ különnyomataiért.

Jelenleg Alcsúth egészen indus jellegű; mivel leányom, Mariska festi a cigányleánykákat, kellett lefoglalnóm az egész táborokat, melyek a községektől nem türetnék 24 órán túl. Ezek most az én földemen tanyáznak, azok pedig, kik festésre kerülnek, nálam dezinficiáltatnak (de csak vízzel!) és azután fölöltöztetem új ruhákba, nekem pedig van egy kis gyakorlatom a nyelvben. A családok ugyanannyi bizalommal lettek volna irányomba, hogy a leányokat az én felügyeletemre bízták volna, mivel cigánynak tekintenek, de azokat felelősséggel tartani, míg újra erre kerülnek, nehéz feladat lett volna. Így pedig legalább az egész család jól él néhány napig. Ez alkalommal iparkodom őket a telepítési eszmével is megismertetni, de e tekintetben még nem dicsekedhetem valami fényes eredménnyel. Kezdeményeztem Kisjenőn, hol az oláhok úgy is mint cselédek minduntalan változnak és úgy látszik, hogy a vándor cigányok mégis állandóbbak. Tegnap Józsi fiam egy erős farkast, a mely az erdőben a szarvasokat hajtotta, 400 lépésre megsebzett golyóval és üldözte a határig, onnan pedig a csákvári gróf vette át a további kutatást. Már igen régen nem kerestek fel ezen a vidéken az ordasok.

Ajánlom magamat szíves emlékébe, maradván

őszinte tisztelője

József fh. s. k.

XXXV.

Fiumében, 1891. 28/4.

Tisztelt Tanár Uram!

Fogadja legbensőbb hálámat a nekem szívesen átküldött „Görög Anthologiai Epigrammák“ legújabb érdekes munkájáért. Ha Mackitchie Dávid titkár úr még néhány hétig hazánkban maradand, legnagyobb öröömre szolgálанд vele megismerkedvén, talán némi útmutatásokkal szolgálhatni neki. Nemsokára hazatérndek Fiuméből és május hó 14-én indulok Szegednek tavaszi körutamra, bejárván az Alföldet,

Erdélyt, a dunántúli részeket, Kassát és vidékét, Horvátországot és Június 21-én hazatérve. Ezen idő alatt azonban Május hó 29. 30. 31-ét otthon töltve. Hollétem azonban budapesti lakásomban tudva lesz.

Kedves emlékébe ajánlva maradok

őszinte tisztelője

József fh. s. k.

XXXVI.

Szegeden, 1891. 15/5.

Tisztelt Tanár Uram!

Végzetlenül sajnálom, hogy Mackitchie titkárral nem találkoztam, pedig az Április utolsó napjaitól áthúzódó cigány családokat visszatartottam Alcsúthon, míg Fiuméből hazaérkeztem és csak 13-án bocsájtottam el, midőn körútra indultam. Ott voltak összpontosítva a Fehérvárra beírt „Kolompár“, a Tordai „Lakatos“ és a Várpalotai több családból álló sátorosok, melyek csak november elején jönnek ismét erre. Nagyon jól viselték magukat és kaptak élelmezést és új felszerelést. Bizonyosan az angol cigány tudóst érdekelték volna ezen oláh-törökös tájszóláson beszélő romák. Ha netalán még egyszer jönné és jóval előre tudnám, úgy inscenálnék még nagyobb összpontosítást.

Ajánlom magamat kedves emlékébe, maradván

őszinte tisztelője

József fh. s. k.

XXXVII.

Fiumében, 1893. 25/III.

Tisztelt Tudor és Tanár Uram!

Újra egy kéréssel közeledem hazánknak szakavatott nyelvészéhez, t. i. a már haldokló „Ethnologische Mittheilungen aus Ungarn“ című szaklap élére álltam, mint pártoló kiadó, Dr. Herrmann Antal átvette a vezérszerkesztőséget és Wlislocki Henrik a segédszerkesztőséget.

Főczélom, hogy lássa a külföld, hogy van hazánkban elég tudós ily vállalatra.

Bővitem az anyagot a megbukott „Gypsy Lore Society“ eddigi cigány népismével és így reményelem, hogy még bővebben mutathatjuk be hazánk népisméjét a nyugat tudósainak.

Dr. Török Aurél, Mr. Leland már elfogadták a munkatársi tisztelet oldalom mellett, így tehát most fordultam csak, midőn a vállalat szép reményekkel kecsegtet, legrégebb tudós munkatársunkhoz azon kérés-sel, támogasson engem olykor kis lapom részére szakavatott közleményeivel. Iparkodni fogunk, hogy első magyar tudósaink meg legyenek elégedve vállalatunkkal.

Magamat szíves emlékébe ajánlva, maradok

őszinte tisztelője

József fh. s. k.

XXXVIII.

Fiumében, 1893. 12/V.

Tisztelt Tanár Uram!

Rám nézve hízeltő ajánlatát legszívesebben fogadom el, t. i. hogy a bécsi nagy philologiai congressuson azt az én nevemben üdvözölje. Legnagyobb érdekléssel kísérendem távolról is a congressus működését és az ott előforduló biztosan becses adatokat.

Folyó hó 23-án kezdem tavaszi szemleutamat, mely Junius utolsó napjáig tartand.

Magamat kedves emlékébe ajánlván, maradok

őszinte tisztelője

József fh. s. k.

XXXIX.

A budapesti Philologiai Társaság a magyar királyi honvédség negyedszázados fennállásának évfordulója alkalmából mély hazafias érzelmeiktől áthatott üdvözléssel lepott meg, mely keblemben őszinte viszhangra talált.

Fogadja ezért a philologiai társaság legbensőbb, forró hálámát és legyen meggyőződve, hogy szíves figyelme, hazám és annak minden egyes része iránt táplált, szívem mélyében gyökerező ragaszkodásomat — ha lehet — még öregbiteni fogja.

Ha a magyar királyi honvédségnek 25 év alatt tanúsított háládása Ő Császári és Apostoli Felsége, koronás Királyunk legfelsőbb megelégedését és hazánk bizalmát kiérdemelte, úgy köszönje ezt az ország saját fiainak, mert e haladás csakis tisztikarunk véghetetlen köteleességérzetének és buzgóságának, valamint a legénység kiváló jóakarátának tulajdonítandó, kiket mindnyájukat az ősmagyar szellem és apáik legszebb erényei — tántoríthatatlan hűség királyunkhoz és lángoló hazaszeretet — vezettek.

Ily viszonyok között Isten szent áldása sem maradhatott el intézményünktől és kísérni fogja örökké!

Fogadja a philologiai társaság hálám ismétlése mellett benső ragaszkodásom kifejezését, melylyel maradok

Alesuth, 1894 január hó 10-én

József fh. s. k.

XL.

Fiumében, 1896. 18/IV.

Tisztelt Tanár Uram!

A budapesti kir. magyar tudományegyetem bölcsészettudományi karának határozata, melynek folytán engem be nem számítható nyelvészeti és néprajzi dolgozataimért egyhangúlag honoris causa doctor-nak választott, legőszintébb hálámra kötelez és kénytelen vagyok ezen fölötté megtisztelő határozatba belenyugodni és azt elfogadni, habár meggyőződésem, hogy rigorosumot letenni rám nézve leküzdhetetlen nehézségekkel járna.

Bocsássa meg, hogy válaszom annyira késett, de a román királyi pár ittléte és az avval összekötött tengeri utak saját hajóimmal egész szabad időmet igénybe vették.

Magamat további kedves emlékébe ajánlva, maradok
legőszintébb tisztelője József fh. s. k.

XLI.

Fogadja Nagyságod legbensőbb és legőszintébb hálámat azon szívélyes üdvkívánataiért, melyekkel 70. születésnapomra megleptek és melyek szívem mélyében élénk viszhangra találtak és legyen Nagyságod meggyőződve igaz ragaszkodásom érzelmeiről, melyekkel maradok Fiumében, 1903. Márczius 6.

őszinte tisztelője József fh. s. k.

XLII.

Ő Császári és Királyi Fensége József Főherczeg Úr Titkári Hivatala.

Ikt. szám 25.

1905.

Nagyságos Ponori Thewrewk Emil úrnak

Kassa.

Van szerencsém értesíteni, miszerint József Főherczeg Úr Ő császári és királyi Fensége Nagyságod újévi üdvözleteit legkegyesebb köszönettel fogadni méltóztatott.

Alesuth, 1905 január hó 19.

Kiváló tisztelettel

Hepp, udv. fgml.

Ponori Thewrewk Emilnek
József főherczegre és családjára írt versei.

1.

Ő Császári és Királyi Fensége
Margit Klementina
Főherczegnőnek,

1890. évi július hó 15-ike emlékére.

Angyali báj s jóság, a magas polcz fénye s szerénység

Mind együtt diszlik benned, oh boldog Ara!

Így lépsz Isten elé elmondani azt a nagy esküt,

Mely daliás férjhez fűzi örökre szíved.

Nemcsak a szép Alesuth örvend e szívbéli frigynek,

Nemcsak az ős Budavárt tölti el édes öröm:

Hódolat és szeretet megszólal mindenek ajkán,

És az egész ország üdvöt eseng le Reád.

Isten igéje szerint a nő követője a férjnek,
 S a boldog férjjel boldogan indul a nő.
 Bárhova távozol is Fenséges Lánya Hazánknak,
 Távol is áldva köszönt Téged a drága Haza.

2.

Ő Fenségeik

József Ágoston és Augusztá menyegzőjére.

Alcsúth kertjében mosolyogva susognak a rózsák,
 S helybehagyón bólint nékik a hősi babér.
 Hallja a szép titkot röptében az alkonyi szellő,
 És valamerre suhan, súgva meséli tovább.
 Sújja, hogy Ágoston s Augusztá rokon nevek egygyütt,
 Sújja, hogy e jósjel szívbeli frigyre mutat.
 S ime valót mondott. A szentkoronájú királynak
 Szép unokája ma ölt tiszta menyasszonyi díszet,
 S a daliás József Ágoston még ma magával
 Mint viruló hitvest drága honába viszi.
 Boldog Főherczeg! Boldog, kinek oldala mellett
 Ily jóságos lény éli a rózsakorát!
 Két czimert látunk közös aegis-pajzson ezentúl,
 Mely példázza nekünk: éltetek, üdvötök egy.
 Oh ne csupán a magas polcz fénye ragyogja be lapját:
 Áldás és érdem lengje örökre körül!

1893 november 15.

3.

Mária Dorottya

Cs. és Kir. Főherczegnő menyegzőjére.

Itt van a búcsúnap s te, dicső főherczegi mátká,
 Elhagyod Alcsúthot, lánykori édenedet.
 Mint a virágfakadás, úgy támad az ünnepi érzés:
 Mint a madárének, úgy kel az ünnepi hang.
 Nemcsak a szent egyház áldása tetézi jövődet:
 Téged az ország is, téged a nemzet is áld.
 Lantosod is közelít, mint ünnepi Múza követje,
 S üdv-jósló dallal hirdeti hódolatát.
 Eddig az anyai szív gondozta a lányka virultát,
 S ime a testi varázs, ime a szellemi dísz!
 Most szerető férjed fog vinni az életen által:
 Sorsa a tensorsod, üdve te néked is üdv.

Benned lelte meg ő, mire ábrándozva sovárgott ;
 Benne találta szived gyermeki álmaidat.
 Fenséged polczát főherczegi korona jelzi,
 És csupa tündérfény játszik az útaidon.
 Ámde a tündérfény nem hatja meg annyira lényed,
 Mint az a végtelen üdv, mely csak a szívbe terem.
 Boldogságodnak jelvénye az egyszerű füzér,
 Mellyet mirtusból hord a te angyali föld.

1896 november 5.

4.

József Főherczeg honvédfőparancsnokságának
 jubileumára.

(1893 deczember 4.)

Honvédség! beh dicső egy név. Fölidézi a multat,
 S újra mutatja nekünk azt a nagy, egykori fényt.
 Benne van e szóban minden, mi a honfi erénye:
 Hűség és készség védni a trónt s a hazát.
 Hadd mosolyogjon a menny! Nagy nemzeti ünnepet üllünk:
 Szertelen életöröm rajzik a szíveken át.
 Áldva tekintünk rád, honvédség! s áldva köszöntjük
 Azt a fenséges hőst, a ki éleden áll.
 Hű oltalmad alatt élvezzük a béke gyümölcsét:
 Melled a védpajzsunk, melled a bástyafalunk.
 Bajnoki hű lelked hadd szálljon utódrul utódra:
 A míg a honfi-erény, addig erős a haza!
 Zúgva lezúg az idők mélyébe a századok árja:
 Egyre gyarapszik a mult, nem fogy azért a jövő.
 Véges-végtelen ám a csillagok útja fölöttünk,
 És ha kialszik az egy, támad azonnal a más.
 Mert csak az *élet* örök; de az *élő* jön-megy, enyészik,
 S mindig egy új élő lép a helyébe megint.
 Országunk ezer éve, hogy él, s eggy új ezer évnek
 Titka előtt állunk, s áhitat ihli szívünk'.
 Éljen e hon, míg a föld kerekére sugárzik a napfény,
 S új csillag nem kél földnek a romjaiból!

